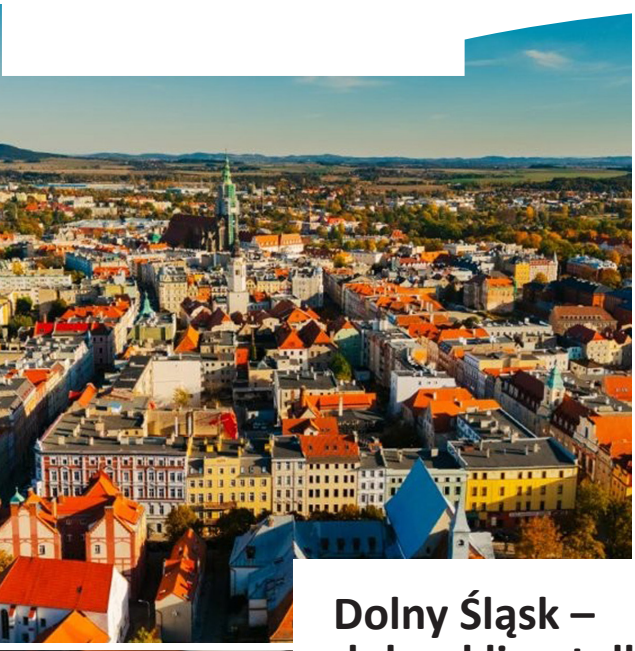
DOLNY ŚLĄSK

www.umwd.dolnyslask.pl

Dolny Śląsk – dobry klimat dla rozwoju

ISSN 1508 – 7573
Wrocław, listopad 2026 r.
Egzemplarz bezpłatny

Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska Nr 5/2026

DOLNY ŚLĄSK

Studia nad Rozwojem
Dolnego Śląska
Nr 5/2026

Dolny Śląsk – dobry klimat dla rozwoju

ISSN 1508 – 7573
Wrocław, listopad 2026 r.
Egzemplarz bezpłatny

www.umwd.dolnyslask.pl

„Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska”
są wydawane przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.

Opracowanie i nadzór nad przygotowaniem redakcyjnym czasopisma
Departament Gospodarki i Promocji w UMWD
Dyrektor Departamentu: Bartłomiej Kubicz
Zastępca Dyrektora Departamentu: Łukasz Kasprzak
Dyrektor Wydziału Rozwoju Regionalnego: Jolanta Żabska-Cichoń
Zastępca Dyrektora Wydziału Rozwoju Regionalnego: Karolina Parkitny

Przedstawione w referatach tezy są autorskie
i nie stanowią opinii Zarządu Województwa Dolnośląskiego.

Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego
ul. Wybrzeże Słowackiego 12-14
50-411 Wrocław
Wrocław 2026

Wersje elektroniczne „Studiów nad Rozwojem Dolnego Śląska”
są dostępne na stronie:
www.umwd.dolnyslask.pl

Projekt graficzny, skład, druk i oprawa:
Grafpol sp. z o.o.
ul. Żmudzka 21, 51-354 Wrocław
www.argrafpol.pl

SPIS TREŚCI

1. **Wstęp** 4

2. **Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+. Rola i znaczenie strategii rozwoju województwa w systemie dokumentów strategicznych** 6

3. **Kształtowanie procesów rewitalizacji w regionie – *„Dolnośląska OdNowa. Regiony Rewitalizacji”*** 15

4. **Interreg jako instrument rozwoju Dolnego Śląska. Od współpracy terytorialnej do transformacji energetycznej na przykładzie projektu DISCO** 24

5. **Stan realizacji instrumentów terytorialnych na Dolnym Śląsku w ramach FEDS 2021-2027** 33

6. **Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii jako element polsko-niemieckiej współpracy międzyregionalnej** 45

Szanowni Państwo,

serdecznie zapraszamy do lektury najnowszego periodyku pn. „Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska", który stanowi niezwykle bogate i wszechstronne kompendium wiedzy o współczesnym Dolnym Śląsku.
Najnowszy numer „Studiów nad Rozwojem Dolnego Śląska" koncentruje się na wybranych obszarach, które w istotny sposób kształtują współczesne oblicze regionu. Przedmiotem analiz są zarówno procesy strategiczne i planistyczne, jak i praktyczne doświadczenia związane z wykorzystaniem funduszy europejskich, rewitalizacją, transformacją energetyczną oraz budowaniem relacji i tożsamości regionalnej.

Istotnym punktem odniesienia pozostaje aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+, prowadzona z wykorzystaniem podejścia opartego na ko-kreacji i dialogu z przedstawicielami różnych środowisk. Równolegle realizowane działania w ramach programu Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska oraz inicjatywy „Dolnośląska OdNowa" pokazują praktyczny wymiar polityki regionalnej i jej znaczenie dla jakości życia mieszkańców.

Publikacja zwraca również uwagę na wyzwania związane z transformacją energetyczną oraz znaczenie współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej. Uzupełnieniem tego obrazu są zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego i budowania wspólnoty regionalnej, pokazujące, że rozwój Dolnego Śląska należy postrzegać nie tylko w wymiarze gospodarczym czy infrastrukturalnym, lecz także społecznym i kulturowym.

Prezentowane w opracowaniu materiały pokazują, że rozwój regionu jest procesem wielowymiarowym, wymagającym łączenia perspektywy strategicznej z odpowiedzią na bieżące wyzwania. Jego podstawą pozostają współpraca, dialog oraz aktywne uczestnictwo samorządów, ekspertów, organizacji społecznych i mieszkańców.

Mamy nadzieję, że prezentowana publikacja będzie wartościowym źródłem wiedzy i inspiracją do dalszej refleksji nad przyszłością Dolnego Śląska oraz kierunkami jego rozwoju, a przedstawione doświadczenia i rozwiązania przyczynią się do pogłębienia debaty i staną się impulsem do dalszej współpracy na rzecz regionu.

Życzymy inspirującej i pouczającej lektury!

Paweł Gancarz
Marszałek Województwa Dolnośląskiego

Michał Rado
Wicemarszałek Województwa Dolnośląskiego

Łukasz Kulik, Justyna Mikołajczyk

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+. Rola i znaczenie strategii rozwoju województwa w systemie dokumentów strategicznych

Wstęp

Zgodnie z ustawą z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (ze zm.), strategia rozwoju województwa stanowi podstawowy dokument programowania rozwoju na poziomie regionalnym, określający cele i kierunki polityki rozwoju samorządu województwa w perspektywie długookresowej. Jest ona jednym z kluczowych elementów systemu zarządzania rozwojem w Polsce, zapewniając powiązanie polityki regionalnej z celami rozwoju kraju oraz politykami Unii Europejskiej. Strategia wyznacza ramy dla prowadzenia zintegrowanej polityki rozwoju, uwzględniającej uwarunkowania społeczne, gospodarcze, przestrzenne i środowiskowe oraz zasadę zrównoważonego rozwoju. Rola strategii rozwoju województwa wykracza poza określenie wizji i celów rozwoju regionu. Dokument ten stanowi podstawę koordynacji działań podejmowanych przez samorząd województwa oraz istotny punkt odniesienia dla jednostek samorządu terytorialnego, administracji rządowej, partnerów społecznych i gospodarczych oraz innych podmiotów uczestniczących w realizacji polityki rozwoju. Dzięki temu możliwe jest zapewnienie komplementarności przedsięwzięć, koncentracji interwencji publicznej na najważniejszych wyzwaniach rozwojowych oraz efektywnego wykorzystania dostępnych środków finansowych, w tym funduszy pochodzących z budżetu Unii Europejskiej.

Strategia rozwoju województwa pełni również funkcję integrującą różne polityki publiczne realizowane na poziomie regionalnym. Stanowi podstawę opracowywania programów regionalnych, dokumentów wykonawczych oraz planowania działań inwestycyjnych, zapewniając ich zgodność z celami krajowej polityki rozwoju, w szczególności ze średniookresową strategią rozwoju kraju oraz innymi dokumentami strategicznymi przyjmowanymi na poziomie krajowym. W rezultacie wzmacnia spójność systemu planowania strategicznego oraz umożliwia skuteczną realizację celów rozwojowych w układzie wielopoziomowego zarządzania.

Istotnym elementem strategii jest także terytorialny wymiar prowadzenia polityki rozwoju. Dokument identyfikuje zróżnicowane potencjały i bariery poszczególnych obszarów województwa, wskazuje obszary strategicznej interwencji oraz określa kierunki działań służących

wzmacnianiu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej regionu. Pozwala to na prowadzenie polityki rozwoju dostosowanej do specyfiki poszczególnych części województwa oraz skuteczniejsze wykorzystanie ich endogenicznych potencjałów.

Strategia rozwoju województwa pełni ponadto funkcję zarządczą i ewaluacyjną. Wyznacza mierzalne cele oraz wskaźniki monitorowania postępów realizacji polityki rozwoju, umożliwiając ocenę skuteczności podejmowanych działań i ich dostosowywanie do zmieniających się uwarunkowań społeczno-gospodarczych, środowiskowych i technologicznych. Tym samym stanowi podstawowy instrument prowadzenia polityki rozwoju na poziomie regionalnym, zapewniający ciągłość, przewidywalność i efektywność działań władz samorządowych oraz ich zgodność z krajowym systemem zarządzania rozwojem.

Przesłanki aktualizacji strategii rozwoju województwa – początki prac nad dokumentem

Konieczność aktualizacji dokumentów strategicznych wynika z wielu czynników, zarówno natury formalnej, jak i faktycznej. Obowiązująca Strategia Województwa została uchwalona w 2018 r., nie uwzględnia więc takich ważnych okoliczności, jak pandemia COVID, czy wojna w Ukrainie oraz zachodzących obecnie globalnych megatrendów rozwojowych. Prace nad aktualizacją Strategii Województwa zostały podjęte, ponieważ perspektywa obowiązujących dokumentów krajowych, w tym m.in. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju i Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego, została wyznaczona na rok 2030. Należało mieć także na uwadze trwające prace związane z Koncepcją Rozwoju Kraju do roku 2050. Wobec wskazanych okoliczności formalnych oraz biorąc pod uwagę dynamicznie zmieniającą się sytuację geopolityczną, Samorząd Województwa już pod koniec 2022 r. rozpoczął proces aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa 2030+ (dalej SRWD 2030+).

Schemat 1. Podmioty zaangażowane w prace nad SRWD 2030+

Pierwszym krokiem było przyjęcie przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego dnia 15 grudnia 2022 r. uchwały w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+[1]. Następnie, Zarząd Województwa Dolnośląskiego podjął dnia 31 stycznia 2023 r. uchwałę w sprawie określenia podmiotów zaangażowanych w proces opracowania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+[2]. W uchwale określono skład i zadania poszczególnych gremiów biorących udział w procesie aktualizacji. Za cały proces przygotowania nowej Strategii odpowiedzialne są cztery zespoły: Komitet Sterujący ds. SRWD 2030+, Regionalny zespół roboczy, Zespół Operacyjny oraz Zespół Ekspercki ds. SRWD 2030+.

Wraz z upływem czasu, realizowane były kolejno poszczególne etapy zmierzające do aktualizacji SRWD 2030+. Ogromne znaczenie miało w tym procesie przygotowanie Diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej oraz Wniosków z diagnozy, które powinna zawierać nowa Strategia Województwa. Wspomniane dokumenty zostały przygotowane przez Instytut Rozwoju Terytorialnego. Zawarte w nich informacje i wnioski stanowiły bazę do dalszych prac opisanych powyżej zespołów. W powiązaniu z wnioskami płynącymi z Diagnozy województwa oraz trwającymi pracami nad aktualizacją Koncepcji Rozwoju Kraju do roku 2050, przygotowane zostały warsztaty tematyczne dla członków Regionalnego zespołu roboczego ds. SRWD2030+, które odbyły się w październiku i listopadzie 2023 r. Do udziału w nich zaproszono przedstawicieli dolnośląskich samorządów, uczelni, związków przedsiębiorców i pracodawców, partnerów społecznych, agencji rozwoju regionalnego, administracji rządowej w województwie, reprezentantów radnych Sejmiku Województwa oraz członków Zespołu operacyjnego i Zespołu Eksperckiego ds. SRWD 2030+.

Warsztaty prowadzone były metodą ko-kreacji – czyli **współtworzenia,** definiowanego jako proces opracowywania produktu, jakim będzie nowa Strategia Rozwoju Województwa, we współpracy z interesariuszami. W tym przypadku było to szerokie grono ponad 70 przedsta-

Zdjęcia z warsztatów tematycznych

1 https://umwd.dolnyslask.pl/rozwoj/strategia-rozwoju-wojewodztwa-dolnoslaskiego-2030/uchwala-swd-harmonogram/ data dostępu 12.10.2026 r.

2 https://umwd.dolnyslask.pl/rozwoj/strategia-rozwoju-wojewodztwa-dolnoslaskiego-2030/podmioty/ data dostępu 12.10.2026 r.

wicieli różnych środowisk skupionych w ramach Regionalnego Zespołu roboczego. Istotne w tym procesie było to, że pomysły były zgłaszane oddolnie i analizowane przez ekspertów. Produktem finalnym były propozycje sformułowania misji, wizji oraz celów strategicznych i operacyjnych nowej Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+.

W kolejnym etapie projekt zaktualizowanej strategii rozwoju województwa został poddany ewaluacji – ocenie ex-ante. Jej celem była weryfikacja jakości, trafności, spójności oraz przewidywanej skuteczności zaproponowanych celów, kierunków działań i mechanizmów wdrażania. Ewaluacja pozwoliła ocenić, czy strategia odpowiada na zidentyfikowane wyzwania i potencjały rozwojowe regionu oraz czy pozostaje zgodna z krajowymi i europejskimi dokumentami strategicznymi. Istotnym zadaniem ewaluacji ex-ante była również identyfikacja potencjalnych ryzyk, słabych stron oraz obszarów wymagających doprecyzowania przed przyjęciem strategii. Wyniki ewaluacji stanowiły podstawę do wprowadzenia zmian zwiększających efektywność, wykonalność i trwałość planowanych interwencji publicznych. Proces ten podnosi jakość dokumentu strategicznego oraz zwiększa prawdopodobieństwo skutecznej realizacji założonych celów rozwojowych.

Pierwsze konsultacje społeczne projektu SRWD 2030+

Przygotowana wersja SRWD 2030+ została równocześnie poddana konsultacjom społecznym, które odbyły się między 22 kwietnia a 31 maja 2024 r[3]. Bezpośrednie konsultacje projektu zaktualizowanej strategii województwa odbyły się w czterech największych miastach regionu (Wrocław, Legnica, Jelenia Góra i Wałbrzych). W każdym z wyżej wymienionych spotkań udział wzięło szerokie grono osób, wśród których byli przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego, świata nauki, biznesu, instytucji wspierania biznesu, agencji rozwoju, izb gospodarczych oraz organizacji pozarządowych. Wśród interesariuszy były także osoby indywidualne – Dolnoślązacy zainteresowani tematyką rozwoju naszego województwa. Konsultacje w sposób pośredni prowadzone były poprzez stronę internetową Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego (UMWD). Udostępniony formularz zgłaszania uwag można było pobrać z witryny UMWD i po jego wypełnieniu wysłać tradycyjną pocztą lub na podany na stronie adres e-mail. Opinie i wnioski przekazane w ramach konsultacji społecznych zostały poddane analizie pod kątem ich zasadności i możliwości uwzględnienia w tekście końcowym Strategii oraz wykorzystane zgodnie ze szczegółowymi informacjami. Otrzymane wnioski, postulaty i uwagi uzasadnione merytorycznie zostały uwzględnione w projekcie Strategii. Znaczna część wniosków i uwag, zgłaszanych zwłaszcza podczas spotkań konsultacyjnych oraz za pośrednictwem formularzy internetowych, należała do grupy zagadnień szczegółowych, wykraczających poza przyjęty w Strategii poziom szczegółowości planowania, możliwy do uwzględnienia podczas opracowywania programów wdrożeniowych.

Jedną z dziedzin polityki rozwoju, na którą zwracano szczególną uwagę w czasie konsultacji społecznych, był transport. Zagadnienia związane z tą tematyką stanowią bardzo istotną część SRWD 2030+ i przenikają jej zapisy we wszystkich celach strategicznych. Dla przykładu: w celu 1. Zintegrowane społeczeństwo w ramach kierunku działania 1.8 przewidziano rozwój transportu zbiorowego. Wykorzystanie czystych i efektywnych źródeł zasilania pojazdów

3 Uchwała Nr 8426/VI/24 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 26 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+ (z perspektywą 2050) w celu przeprowadzenia konsultacji społecznych

sprzyjać powinien przeciwdziałaniu wykluczeniu komunikacyjnemu poszczególnych członków społeczności Dolnego Śląska. W przypadku celu 2. Innowacyjna gospodarka w ramach kierunku działania 2.4 wspierana będzie poprawa dostępności transportowej. Zgodnie ze zdiagnozowanymi oczekiwaniami wśród najważniejszych kierunków działań stojących przed Samorządem Województwa Dolnośląskiego, wskazać należy wsparcie budowy kolei dużych prędkości (KDP), modernizacji korytarzy transportowych TEN-T i połączeń z korytarzami TEN-T oraz rozbudowy tras ekspresowych, autostrad i ich węzłów, przywracanie do użytku linii kolejowych wyłączonych z ruchu, połączone z modernizacją istniejących linii kolejowych i tras dróg wojewódzkich. Uzupełnieniem wsparcia w zakresie szeroko pojętej polityki transportowej będą działania podejmowane w ramach celu 3. Zdrowe środowisko w kierunku działań 3.4 Bezpieczna i ekologiczna infrastruktura transportowa. Mieszczą się tutaj działania polegające na wspieraniu paliw alternatywnych, elektryfikacji transportu zbiorowego oraz dążenie do integracji systemów transportu ekologicznego. Celem województwa w obszarze polityki transportowej będzie wzrost udziału mieszkańców w strefie dostępności do 30 minut do węzłów autostrad i dróg ekspresowych. Jednocześnie odpowiednio skrojona polityka transportowa pozwoli na rozwój ekologicznej sieci transportowej[4].

Spotkania konsultacyjne w ramach konsultacji społecznych projektu SRWD 2030+

Dostosowanie projektu SRWD 2030+ do strategicznych dokumentów krajowych – zmiana harmonogramu prac

W dniu 15 maja 2024 r. uchwalona została ustawa o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw. Wskazana ustawa wydłużyła czas na przygotowanie zaktualizowanych strategii rozwoju województw do końca 2026 r., zatem konieczna była również zmiana harmonogramu prac nad SRWD 2030+. Sejmik Województwa Dolnośląskiego dnia 18 lipca 2024 r. podjął uchwałę w sprawie zmiany uchwały, w sprawie określenia zasad,

4 Uchwała Nr 172/VII/24 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 czerwca 2024 r. w sprawie przyjęcia sprawozdania z konsultacji społecznych Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+ (z perspektywą 2050)

Spotkania z DRDPP i WRDS

trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+[5]. Działania te zostały podjęte w celu dostosowania poszczególnych etapów prac nad SRWD 2030+ do tempa prac nad dokumentami strategicznymi szczebla krajowego. Celem tych zabiegów było dążenie do zapewnienia jak największej zgodności pomiędzy tymi dokumentami.

Po zakończeniu konsultacji społecznych, projekt SRWD 2030+ poddany został pracom redakcyjnym. W dokumencie uwzględniono również wnioski i rekomendacje wynikające z ewaluacji ex-ante, które znacząco podniosły wartość dokumentu. W projekcie SRWD 2030+ zawarte zostały również propozycje sformułowane przez Zespół Ekspercki ds. SRWD 2030+. Rozpoczęła się ponadto procedura strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektu SRWD 2030+.

W celu zapewnienia stronie społecznej oraz poszczególnym samorządom z terenu województwa dolnośląskiego jak największego wpływu na kształt aktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+, zorganizowany został szereg spotkań roboczych. W 2025 i na początku 2026 r. przedstawiciele Departamentu Gospodarki i Promocji oraz Instytutu Rozwoju Terytorialnego wzięli udział w posiedzeniach Wojewódzkiej Rady Dialogu Społecznego, Dolnośląskiej Rady Działalności Pożytku Publicznego oraz Dolnośląskiego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej. Zorganizowane zostały ponadto wyjazdowe spotkania z przedstawicielami Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych,

Spotkania z przedstawicielami ZIT

5 Uchwała NR V/81/24 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 18 lipca 2024 r. w sprawie zmiany uchwały nr LI/1044/22 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 15 grudnia 2022 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+

które odbyły się w Ząbkowicach Śląskich, Wrocławiu, Jeleniej Górze i Bolesławcu. Opisane wydarzenia były wyrazem idei ko-kreacji, która leży u podstaw całego procesu aktualizacji SRWD 2030+. Ich celem było wzmocnienie świadomości roli strategii wojewódzkiej w aktualnym systemie prawnym oraz zebranie uwag i postulatów pomocnych w dalszych pracach nad dokumentem.

Warsztaty dla Radnych Sejmiku i Zespołu operacyjnego ds. SRWD 2030+

Podejmowane były także działania angażujące Zespół operacyjny ds. SRWD 2030+ oraz Radnych Sejmiku Województwa Dolnośląskiego w proces aktualizacji opisywanego dokumentu strategicznego. Na zaproszenie wicemarszałka Michała Rado w październiku 2025 r. zorganizowano warsztaty dla Radnych Sejmiku i Zespołu operacyjnego. Celem spotkania była prezentacja aktualnego kształtu dokumentu oraz pozyskanie opinii i uwag wpływających na podniesienie jakości dokumentu, a tym samym na kształtowanie wizji rozwoju Dolnego Śląska.

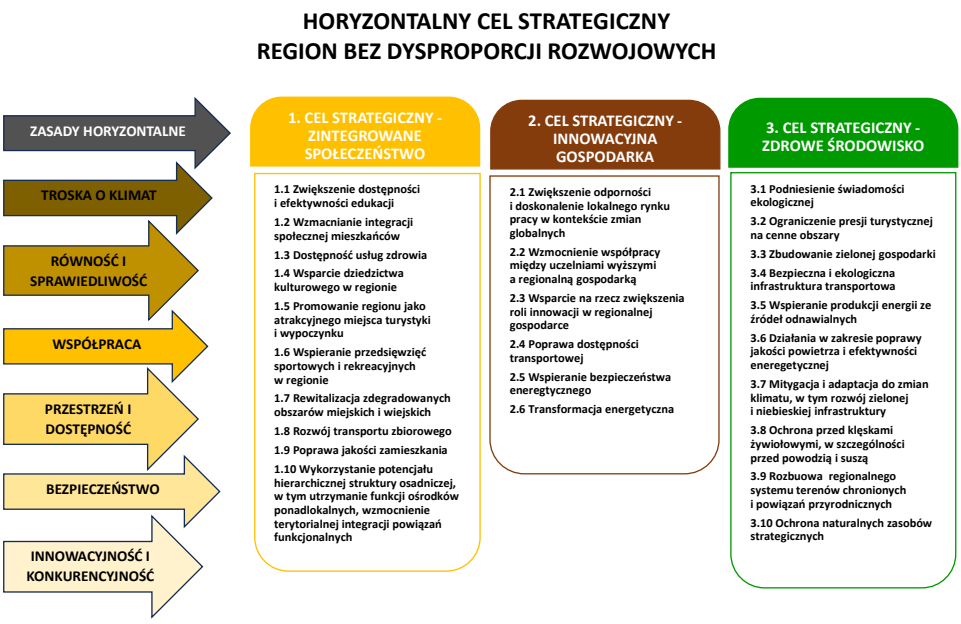
W dniu 27 lutego 2026 r. uchwalona została ustawa o wojewódzkich zespołach koordynacji do spraw polityki umiejętności (Dz. U. z 2026 r. poz. 451), która ponownie wydłużyła czas na przygotowanie zaktualizowanych strategii rozwoju województw, tym razem do końca 2027 r. Z uwagi na trwające w Ministerstwie Funduszy i Polityki Regionalnej prace nad aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju i krajową strategią rozwoju regionalnego, konieczna była ponowna zmiana harmonogramu prac nad Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+[6]. Zaktualizowana strategia wojewódzka powinna być zgodna z dokumentami strategicznymi szczebla krajowego. Zmiana harmonogramu prac nad strategią rozwoju Dolnego Śląska ma pozwolić na zapewnienie tej zgodności.

W czerwcu 2026 r. Minister Funduszy i Polityki Regionalnej wydała Rekomendacje dla planowania interwencji z zakresu polityki regionalnej w strategiach rozwoju. Dokument ten ma być pomocny w pracach nad strategiami rozwoju województw do czasu zakończenia przedłużających się prac nad średniookresową strategią rozwoju kraju.

Dalsze losy SRWD 2030+

W aktualnym kształcie projekt Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+ zawiera 1 cel horyzontalny i 3 cele strategiczne z przyporządkowanymi do nich kierunkami działań. Poniżej znajduje się schemat ilustrujący układ celów w SRWD 2030+.

6 Uchwała NR XXVII/725/26 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 21 maja 2026 r. w sprawie zmiany uchwały nr LI/1044/22 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 15 grudnia 2022 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+

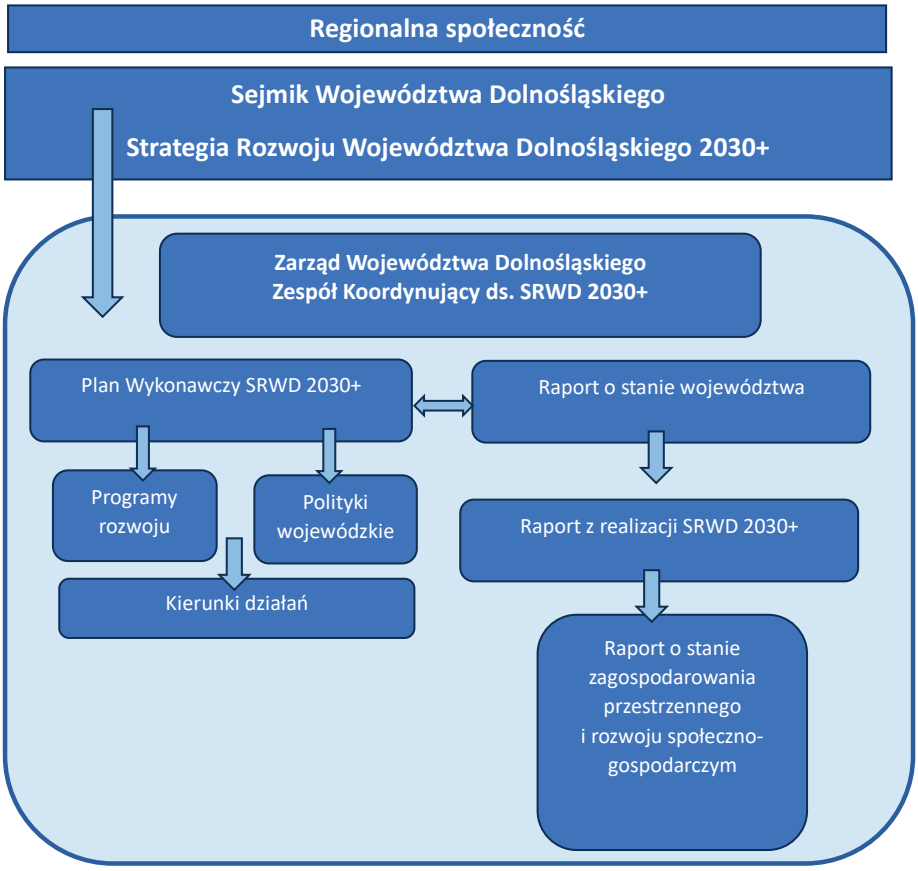

Schemat 2 Układ celów i kierunków działań projektu SRWD 2030+

Przygotowana obecnie wersja Strategii, uwzględniająca przeprowadzone powyżej etapy, poddana zostanie dalszym pracom redakcyjnym, mającym na celu dostosowanie jej zapisów do wymogów wynikających ze wskazanych wcześniej Rekomendacji dla planowania interwencji z zakresu polityki regionalnej w strategiach rozwoju, m.in. w zakresie zapisów dotyczących obszarów strategicznej interwencji. Na przełomie 2026 i 2027 r. planowana jest aktualizacja Diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej dla województwa dolnośląskiego na potrzeby opracowania SRWD 2030+. Projekt Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+ zostanie następnie przyjęty przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego w drodze uchwały. Jest to konieczne dla podjęcia kolejnych działań, w tym ponownych konsultacji społecznych, które zaplanowano na marzec i kwiecień 2027 r. Wśród kolejnych kroków jest zakończenie procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, a także uzyskanie opinii Ministra Funduszy i Polityki Regionalnej, konsultacje Strategii m.in. z Wojewódzką Radą Dialogu Społecznego oraz Komisją Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego. Owocem tych wszystkich działań będzie opracowanie nowej Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+. Dokument powinien zostać przyjęty jesienią 2027 r.

Podsumowanie

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030+ stanowi podstawę do planowania i realizacji polityki rozwoju na poziomie województwa, uwzględniając zarówno uwarunkowania krajowe, jak i specyfikę regionalną. Jest to dokument kluczowy dla efektywnego zarządzania rozwojem regionalnym i powinien być regularnie aktualizowany, aby odpowiadać na zmieniające się uwarunkowania i potrzeby regionu. Poniżej zamieszczony schemat ilustruje rolę SRWD 2030+ i jej wpływ na politykę rozwoju województwa.

Władze województwa dokładają starań, by w proces aktualizacji na każdym jego etapie zaangażowane było możliwie najszersze grono interesariuszy. Jest to odzwierciedlenie idei współdziałania, czyli wspominanej już wcześniej ko-kreacji. Szczegółowe informacje o kolejnych etapach prac nad dokumentem oraz aktualne wersje dokumentu są publikowane na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego w zakładce Rozwój Regionalny (https://umwd.dolnyslask.pl/rozwoj/proces-aktualizacji-strategii-rozzwoju-wojewodztwa-dolnoslaskiego-2030/). Zachęcamy do aktywnego udziału w tworzeniu dokumentu!

Sebastian Habiński

Kształtowanie procesów rewitalizacji w regionie – „Dolnośląska OdNowa. Regiony Rewitalizacji”

W 2015 roku Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego rozpoczął współpracę w obszarze rewitalizacji z Ministerstwem Infrastruktury i Rozwoju[1] realizując projekt pn. „Regiony Rewitalizacji” (PO PT 2014 - 2020). Miał on na celu zwiększenie świadomości i wiedzy przedstawicieli samorządów na temat zasad nowego modelu przygotowania programów rewitalizacji stanowiących podstawę do ubiegania się o dofinansowanie z funduszy UE przy realizacji projektów rewitalizacyjnych. Nowy model wynikał z faktu, że po kilku latach prób prawnego usankcjonowania rewitalizacji, 9 października 2015 r. weszła w życie ustawa o rewitalizacji. Do tego momentu rewitalizację w Polsce prowadzono w sposób niejednorodny, z nastawieniem na poprawę estetyki, poprzez wybiórcze remonty i modernizacje obiektów oraz przestrzeni. Ustawa jasno określiła zasady prowadzenia rewitalizacji, wprowadzając system zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji. Zgodnie z definicją, rewitalizacja stanowi *proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, realizowane przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji*[2]. Dzięki ustawie rewitalizacja stała się fakultatywnym zadaniem własnym gmin, które poprzez strategiczny dokument w postaci gminnego programu rewitalizacji (dalej: GPR), uzyskały narzędzia do podejmowania działań umożliwiających kompleksowe i zintegrowane podejście do procesu rewitalizacji.

W latach 2015-2018, w ramach pierwszej edycji projektu, dzięki konkursom dotacji dla gmin na przygotowanie lub aktualizacje programów rewitalizacji, sfinansowano 1 029 programów rewitalizacji na 1 400 funkcjonujących wówczas gmin, czyli ok. 55% polskich gmin prowadziło działania rewitalizacyjne[3]. W województwie dolnośląskim dotację otrzymało 85 gmin na łączną kwotę blisko 5 250 000 zł.

W latach 2019-2022 MFiPR zrealizowało drugą edycję współpracy z regionami – projekt pn. „Regiony Rewitalizacji 2.0.”. Celem zadania było wzmocnienie zdolności JST do programowania i wdrażania działań rewitalizacyjnych, zwłaszcza w zakresie: dostępności w rewitalizacji, zarządzania, włączenia społecznego, wykorzystania narzędzi ustawowych oraz wypracowa-

1 Obecnie Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (dalej: MFiPR).
2 Art. 2 ustawy o rewitalizacji.
3 https://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/rewitalizacja/aktualnosci/nowy-program-wsparcia-dla-gmin-regiony-rewitalizacji-wzmacnianie-zdolnosci-gmin-do-programowania-i-wdrazania-dzialan-rewitalizacyjnych/ dostęp: 11.08.2026 r.

nia i wdrożenia systemu monitorowania rewitalizacji w gminach i na poziomie regionu. Dodatkowym celem było wsparcie funkcjonowania Zespołu ds. rewitalizacji[4], który zapewniał doradztwo i wsparcie dla gmin w zakresie prowadzenia działań rewitalizacyjnych na Dolnym Śląsku. W ramach projektu zrealizowano: 24 spotkania edukacyjne, w których uczestniczyło 90 gmin z terenu województwa w ramach 4 obowiązkowych modułów tematycznych, wizytę studyjną dla dolnośląskich gmin w województwie śląskim, wizytę studyjną na Dolnym Śląsku dla przedstawicieli województw, MFiPR oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

W okresie realizacji projektu w programach rewitalizacji gmin regionu na pierwszy plan wysuwała się przewaga zadań stricte inwestycyjnych: remontów części wspólnych budynków wielorodzinnych, zagospodarowania przestrzeni, zmiany bądź przywrócenia funkcji budynków[5].

Opisana wyżej sytuacja tj. dominacja działań o charakterze inwestycyjnym, a także brak komplementarności z przedsięwzięciami społecznymi, stanowiła problem ogólnokrajowy. Problem ten został zauważony podczas ogólnokrajowej kontroli Najwyższej Izby Kontroli (dalej: NIK) w 2021 r. W zaleceniach pokontrolnych dla organów wykonawczych gmin, NIK sformułowała m.in. wniosek o ukierunkowanie działań rewitalizacyjnych na kompleksowe rozwiązywanie problemów występujących na obszarach zdegradowanych, ze szczególnym uwzględnieniem sfery społecznej[6].

Aby prowadzić proces rewitalizacji w sposób kompleksowy, należało wspierać gminy w realizacji projektów zintegrowanych, tzn. zawierających elementy inwestycyjne i społeczne[7]. Tylko tego typu przedsięwzięcia mogą wpłynąć na realny proces przemian na obszarze rewitalizacji. Dlatego w ramach kolejnej edycji projektu pn. „Regiony Rewitalizacji Edycja 3.0" (nazwa na poziomie województwa: „Dolnośląska OdNowa. Regiony Rewitalizacji") poza ofertą doradczą i szkoleniową, wprowadzono nową formę wsparcia w postaci konkursów grantowych dla gmin.

Kontynuacja współpracy MFiPR z regionami w postaci trzeciej edycji projektu jest przedsięwzięciem, bez którego procesy rewitalizacji w Polsce nadal podlegałyby działaniom sprzyjającym negatywnym zjawiskom, takim jak betonowanie przestrzeni, nastawienie na powierzchowną modernizację bez uwzględnienia elementu społecznego i utrwalania anachronicznego znaczenia rewitalizacji. Za powyższym przemawiają również badania systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce: *Należy stwierdzić, że chociaż aktualny system wspierania rewitalizacji należy ocenić pozytywnie, to na tym etapie wdrażania programów rewitalizacji nadal wymaga on zasilania z poziomu centralnego, ponieważ w regionach i gminach nie zostały wytworzone procedury stosowania narzędzi ustawowych, a więc trwałość systemu jest ograniczona*[8].

---

4 Zespół funkcjonujący w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego, powołany Zarządzeniem Marszałka Województwa Dolnośląskiego. Obecny skład Zespołu został powołany Zarządzeniem nr 71/2025 z dnia 16 grudnia 2025 r.

5 Ciarczyńska A, Habiński S., *Procesy rewitalizacji na Dolnym Śląsku* [w:] „Studia nad rozwojem Dolnego Śląska", Wrocław 2020, s. 30.

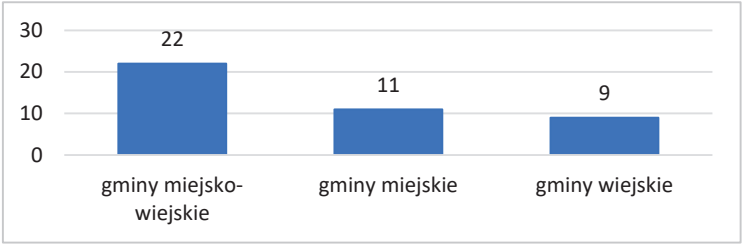
6 Informacja o wynikach kontroli*: Realizacja programów rewitalizacji i ich efekty*, Rzeszów 2021, s.19.

7 Konieczność realizacji działań zintegrowanych wskazano na przykładzie województwa pomorskiego. Więcej: Jadach-Sepioło, A. (red.), *Badanie systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce*, Warszawa-Kraków 2021, s. 248.

8 Cyt. za: Ibidem, s. 245.

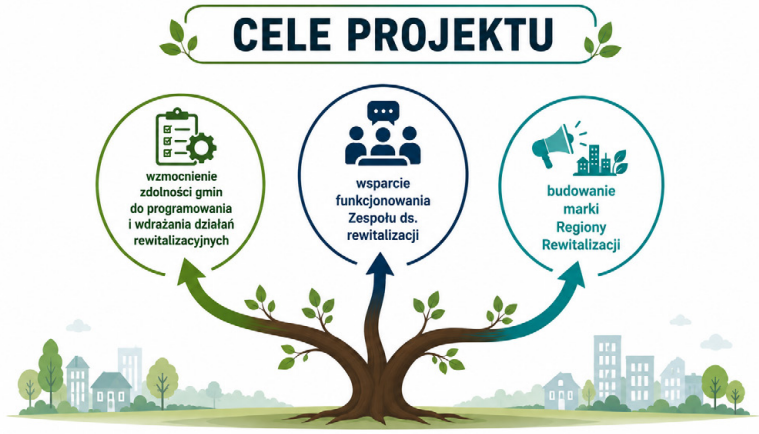
Według stanu na 31 grudnia 2023 roku, działania rewitalizacyjne prowadziło 1290 gmin, tj. 52.1% wszystkich gmin w Polsce, co stanowiło spadek o 10,4% w stosunku do roku 2022[9]. Z kolei według stanu na 31 marca 2026 r. w Polsce 26% gmin prowadzi rewitalizację, w tym 49% stanowią gminy miejskie, 33% gminy miejsko-wiejskie, a 18% stanowią gminy wiejskie[10]. Powyższy spadek koreluje bezpośrednio ze zmniejszonymi nakładami na działania rewitalizacyjne w ramach programów regionalnych w perspektywie UE 2021-2027 i otwiera dyskusję nad koniecznością stworzenia krajowego funduszu rewitalizacji. Z monitoringu przeprowadzonego w lipcu 2026 r. przez Zespół ds. rewitalizacji UMWD wynika, że w województwie dolnośląskim rewitalizację prowadzą 42 gminy, w tym: 11 gmin miejskich, 9 gmin wiejskich i 22 gminy miejsko-wiejskie[11].

Gminy z Dolnego Śląska posiadające GPR

Źródło: Opracowanie własne.

Trzecia edycja współpracy z MFiPR (w ramach PT FE 2021-2027) zakłada przede wszystkim wzmocnienie zdolności dolnośląskich gmin do programowania i wdrażania działań rewitalizacyjnych, wsparcie funkcjonowania Zespołu ds. rewitalizacji, a także budowanie marki „Regiony Rewitalizacji".

9 Główny Urząd Statystyczny, *Rewitalizacja w gminach w 2023 r.*, Wrocław 2023, s. 1.

10 Dane wg stanu na koniec marca 2026 r. z kwartalnego monitoringu GPR-ów MFiPR, prowadzonego w ramach projektu pn. „Regiony Rewitalizacji Edycja 3.0".

11 Dane na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego w lipcu 2026 roku a także monitoringu programów rewitalizacji składanych do zaopiniowania przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego w trybie art. 17 ustawy o rewitalizacji.

Projekt „Dolnośląska OdNowa. Regiony Rewitalizacji" prowadzony jest w latach 2024-2028. Dotychczas w ramach projektu zrealizowano następujące działania:

PROMOCJA PROCESÓW REWITALIZACJI (Konkursy dla dzieci i seniorów, Dwudniowa konferencja krajowa z okazji 10-lecia ustawy o rewitalizacji).

Chociaż proces rewitalizacji znajduje się głównie w sferze zainteresowania urzędników i przedstawicieli samorządów, to warto skierować uwagę na interesariuszy rewitalizacji – zwłaszcza młodzież i osoby starsze. Podczas delimitacji obszaru rewitalizacji, to właśnie wskaźniki dotyczące tych dwóch grup społecznych często decydują o granicach wyznaczonego obszaru (m.in. niekorzystne wskaźniki z zakresu demografii, wykluczenia, udziału w życiu publicznym i kulturalnym, dostępności przestrzeni i usług publicznych). Szereg projektów rewitalizacyjnych z działaniami na rzecz m.in. aktywizacji, włączenia i poprawy warunków życia kierowany jest do młodzieży i osób starszych.

Konkursy dla dzieci i seniorów.

Zespół ds. rewitalizacji województwa dolnośląskiego w 2024 roku przeprowadził dwa konkursy promujące proces rewitalizacji w gminach województwa dolnośląskiego:

- konkurs „Dolnośląska OdNowa oczami juniorów" kierowany do uczniów klas VII-VIII szkół podstawowych,
- konkurs „Dolnośląska OdNowa oczami seniorów" kierowany do osób powyżej 60. roku życia.

Przedmiotem konkursów było przedstawienie za pomocą rysunku, kolażu, zdjęcia, krótkiego filmu lub grafiki pożądanych zmian na obszarze rewitalizacji. Prace mogły być wykonane w ramach dwóch kategorii tematycznych:

- obiekty i przestrzenie, które uległy zmianie w wyniku prowadzonych procesów rewitalizacji, bądź powinny ulec takiemu przekształceniu, wskazując na nowe funkcje, które można wprowadzić na obszar rewitalizacji,
- wydarzenia społeczne, które się odbyły bądź istnieje potrzeba ich organizacji, wspierające proces rewitalizacji np. wydarzenia kulturalne, warsztaty, spotkania, w tym odnoszące się do lokalnego dziedzictwa i tradycji.

Informacja o konkursach została przekazana bezpośrednio blisko 1300 podmiotom z terenu województwa. Były to gminy, powiaty, szkoły podstawowe, kuratorium oświaty, stowarzyszenia i rady senioralne. Ponadto zorganizowano spotkania informacyjne dla potencjalnych uczestników, na których przedstawiono założenia konkursów oraz ideę rewitalizacji. W wyniku naboru wpłynęło kilkadziesiąt prac. Zwycięzców wybrała Komisja Konkursowa składająca się z przedstawicieli Zespołu ds. rewitalizacji, Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Dolnośląskiej Organizacji Działalności Pożytku Publicznego, a także przedstawicieli Marszałka Województwa Dolnośląskiego. Prace przesłane do konkursu pokazały przede wszystkim wysoką świadomość i wrażliwość interesariuszy na konieczność zmian otoczenia, poszanowania dla dziedzictwa kulturowego, lokalnych tradycji, a także dostarczyły wiele ciekawych pomysłów i rozwiązań do zaimplementowania na obszarach zdegradowanych.

Laureatów konkursu[12] ogłoszono podczas uroczystej gali, która miała miejsce 22 listopada 2024 roku. Zwycięzcy otrzymali dyplomy, upominki oraz vouchery na dwie wizyty studyjne po obszarach rewitalizacji we Wrocławiu (seniorzy) i zaproszenie na lekcję wiedzy o społeczeństwie z przedstawicielami samorządu województwa (uczniowie).

Gala laureatów konkursów o rewitalizacji dla seniorów oraz uczniów.

Źródło: Materiały prasowe UMWD.

Zrealizowane konkursy stanowią dobrą praktykę dla gmin. Z jednej strony aktywizują interesariuszy, z drugiej zaś pozwalają wykorzystać wyniki jako inspirację do kształtowania przestrzeni, ochrony dziedzictwa kulturowego i programowania wydarzeń dla mieszkańców regionu w ramach procesu rewitalizacji[13].

12 Laureaci wśród juniorów: Kategoria A: 1. Publiczna Szkoła Podstawowa im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia w Świętej Katarzynie; 2. Prywatna Szkoła Podstawowa Oxpress w Bolesławcu – praca zamieszczona na okładce niniejszego numeru; 3. Szkoła Podstawowa nr 81 im. Wandy Rutkiewicz we Wrocławiu. Wyróżnienia: Szkoła Podstawowa im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego w Piławie Górnej oraz Zespół Szkolno-Przedszkolny w Kościelniku. Kategoria B: 1. Szkoła Podstawowa nr 4 im. M. Skłodowskiej-Curie w Polkowicach; 2. Szkoła Podstawowa im. Młodych Bohaterów w Szewcach; 3. Zespół Szkolno-Przedszkolny w Kościelniku. Laureaci wśród seniorów: Kategoria A: Klub Senior+ w Żuchlowie; Kategoria B: Stowarzyszenie Złota Jesień Emerytów, Rencistów i Inwalidów ze Żmigrodu.

13 Konkursy zostały doceniona przez MFiPR i zamieszczone na Krajowym Centrum Wiedzy o Rewitalizacji – „Dobre praktyki z Województwa Dolnośląskiego: Konkurs plastyczny jako forma promocji rewitalizacji", więcej: https://www.funduszeunijne.gov.pl/strony/o-funduszach/rewitalizacja/aktualnosci/dobra-praktyka-z-wojewodztwa-dolnoslaskiego-konkurs-plastyczny-jako-forma-promocji-rewitalizacji/.

Dwudniowa konferencja krajowa z okazji 10-lecia ustawy o rewitalizacji

W 2025 rok przypadała 10. rocznica wejścia w życie ustawy o rewitalizacji. W związku z tym Województwo Dolnośląskie otrzymało propozycję z MFiPR dotyczącą organizacji krajowej konferencji podsumowującej dekadę działań w obszarze rewitalizacji w Polsce. Dwudniowe wydarzenie odbyło się w terminie 30 września – 1 października 2025 r. Pierwszy dzień zorganizowano w formule konferencji w Centrum Nauki, Kultury i Sztuki Stara Kopalnia w Wałbrzychu, gdzie spotkali się przedstawiciele MFiPR, gmin, miast modelowych[14], urzędów marszałkowskich oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Podczas spotkania poruszone zostały najważniejsze zagadnienia z zakresu rewitalizacji w kraju z ostatniej dekady, jak: betonoza, narzędzia ustawowe, dobre praktyki i doświadczenia miast oraz finansowanie rewitalizacji. Konferencja była również okazją do spotkania i wysłuchania uznanych ekspertów z dziedziny rewitalizacji z całej Polski, którzy podzielili się swoją wiedzą i doświadczeniem. Wśród prelegentów znajdowali się przedstawiciele MFiPR: Kamil Wieder, Aleksandra Kułaczkowska, Joanna Kościcka-Posiewka, Aleksandra Sztetyłło-Budzewska, samorządów: Justyna Pichowicz (Wałbrzych), Aneta Chełminiak (Włocławek), Dariusz Skibiński (Hajnówka), Sebastian Wolszczak (Wrocław), Damian Wiśniewski (Toruń), Jacek Grunt-Mejer (Warszawa), Wojciech Czyżewski (Dąbrowa Górnicza) oraz NID: Anna Fogel.

Stara Kopalnia w Wałbrzychu – Konferencja 10 lat ustawy o rewitalizacji w Polsce.

Źródło: Materiały prasowe UMWD.

W trakcie konferencji uczestnicy mieli również możliwość wzięcia udziału w czterech warsztatach:

14 Więcej o projekcie „Modelowa rewitalizacja miast": https://www.funduszeunijne.gov.pl/strony/o-funduszach/rewitalizacja/modelowa-rewitalizacja-miast/.

- Partycypacja w rewitalizacji – prowadzący Sebastian Wolszczak (miasto Wrocław),
- Monitoring i ewaluacja w rewitalizacji – prowadzący Grzegorz Gawrysiak (Pracownia rewitalizacji),
- Rewitalizacja a odnowa wsi – prowadzący Andrzej Brzozowy (Projekty Miejskie),
- Gra wcieleniowa – między burmistrzem, panem, konserwatorem a plebanem – prowadzący Rajmund Ryś (Projekty Miejskie+).

Drugi dzień wydarzenia miał charakter spacerów studyjnych i skierowany był do ekspertów z zakresu rewitalizacji reprezentujących m.in. modelowe miasta, urzędy marszałkowskie, Narodowy Instytut Dziedzictwa, a także MFiPR. Głównym celem spacerów było pokazanie podobszarów rewitalizacji Wałbrzycha – miasta, które uczestniczyło w pilotażowym projekcie, skierowanym do trzech ośrodków: Wałbrzych, Bytom i Łódź – wskazanych w umowie partnerstwa jako obszary transformacji wymagające wsparcia[15].

Spacer studyjny po podobszarach rewitalizacji Miasta Wałbrzycha.

Źródło: Materiały prasowe UMWD.

WSPARCIE EDUKACYJNE (szkolenia i doradztwo dla dolnośląskich gmin).

Proces rewitalizacji to nie tylko inwestycje, ale przede wszystkim ludzie i ich kompetencje. Dlatego w ramach projektu postawiono na systematyczne wsparcie szkoleniowe przedstawicieli gmin z Dolnego Śląska, w celu zwiększenia wiedzy i umiejętności niezbędnych do skutecznego planowania i prowadzenia działań rewitalizacyjnych.

15 Więcej informacji o projekcie: https://www.funduszeunijne.gov.pl/strony/o-funduszach/rewitalizacja/pilotaze-w-zakresie-rewitalizacji/.

Działania szkoleniowe i doradcze stanowią wsparcie dla pracowników samorządowych i służą wzmocnieniu odpowiedzialności gmin za proces tworzenia GPR, przy jednoczesnym ograniczeniu roli firm zewnętrznych do funkcji doradczej w procesie programowania[16].

Dotychczas zrealizowano 12 spotkań, w ramach których przeszkolonych zostało 528 pracowników samorządowych z 129 gmin z Dolnego Śląska. Szkolenia prowadzone były w formule stacjonarnej oraz online i obejmowały tematy: wprowadzenia do rewitalizacji, planowania przestrzennego w rewitalizacji, dziedzictwa kulturowego w rewitalizacji, delimitacji obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji oraz narzędzi rewitalizacji, dostępności w procesach rewitalizacji, monitoring i ewaluacja działań rewitalizacyjnych. W III i IV kwartale 2026 roku zaplanowano kolejne szkolenia, w tym m.in. z zakresu błękitno zielonej infrastruktury. W celu uzyskania szczegółowych informacji o prowadzonych zapisach, zapraszamy do śledzenia strony projektu www.rewitalizacja.dolnyslask.pl lub profilu w mediach społecznościowych (FB): Dolnośląska OdNowa.

WSPARCIE FINANSOWE (Regionalne Granty na Rewitalizację).

Źródło: Opracowanie własne.

Na początku 2026 roku w ramach projektu przeprowadzono nabór do konkursu dotacji dla gmin posiadających GPR[17]. Celem konkursu jest wsparcie gmin w realizacji działań związanych z zaangażowaniem społeczności lokalnej, interesariuszy rewitalizacji, partnerów społeczno-gospodarczych na etapie wdrażania gminnych programów rewitalizacji, a także wsparcie potencjału partnerów spoza administracji, w celu zwiększenia ich udziału w realizacji polityk rozwoju na poziomie regionalnym i lokalnym. Maksymalna wartość wnioskowanego grantu wynosiła 300 000 zł na miniprojekt zintegrowany lub 150 000 zł na miniprojekt społeczny. Konkurs cieszył się dużym zainteresowaniem, tym bardziej że wartość dofinansowania wynosiła 100%. W jego wyniku, blisko 4 000 000 zł przekazano 14 gminom z terenu województwa. To konkretne projekty zintegrowane, które przełożą się na poprawę jakości życia mieszkańców i rozwój lokalnych inicjatyw. Obecne projekty są wdrażane przez gminy, a termin zakończenia zadań przypada na listopad 2026 roku.

16 Spadło K., Kułaczkowska A. (red.), Raport końcowy z pracy grupy eksperckiej w ramach projektu pn. „Sprawny system rewitalizacji – podsumowanie 10-lecia funkcjonowania ustawy o rewitalizacji", Warszawa 2025, S.64.

17 Link do uchwały nr 3553/VII/26 ZWD z dnia 21 stycznia 2026 r. w sprawie ogłoszenia konkursu pn. "Regionalne Granty na Rewitalizację" - https://bip.dolnyslask.pl/a,142919,uchwala-nr-3553vii26--zarzadu-wojewodztwa-dolnoslaskiego-z-dnia-21-stycznia-2026-r-w-sprawie-ogloszen.html data dostępu 12.10.2026 r.

Wręczenie promes laureatom konkursu „Regionalne Granty na Rewitalizację”.

Źródło: Materiały prasowe UMWD.

PODSUMOWANIE

Rewitalizacja to proces, prowadzony w sposób kompleksowy poprzez zintegrowane działania na rzecz mieszkańców, przestrzeni i gospodarki, który wymaga długofalowego i konsekwentnego wsparcia zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym. Dotychczasowe doświadczenia pokazują, że skuteczna rewitalizacja powinna łączyć działania inwestycyjne z działaniami społecznymi oraz aktywnie angażować mieszkańców i lokalnych interesariuszy. Rewitalizacja oznacza przywracanie do życia. Jest to zadanie prowadzone przez gminę dla ludzi, ale przede wszystkim z ludźmi. Jak zapowiedziało MFiPR podczas spotkania Zespołów ds. rewitalizacji w czerwcu 2026 r., idea wsparcia samorządów w procesach rewitalizacji ma być kontynuowana w ramach planowanego projektu pn. „Regiony Rewitalizacji edycja 4.0.”. Dalsze wsparcie pozwoli wzmacniać kompetencje samorządów, rozwijać wymianę doświadczeń oraz ułatwiać realizację przedsięwzięć odpowiadających na rzeczywiste potrzeby lokalnych społeczności. Istotne jest również utrzymanie kompleksowego podejścia do rewitalizacji oraz zapewnienia gminom zarówno wsparcia merytorycznego, jak i finansowego. Kontynuacja działań na poziomie regionalnym może przyczynić się do trwałości efektów rewitalizacji i dalszej poprawy jakości życia mieszkańców Dolnego Śląska.

Strony poświęcone rewitalizacji:

Dolnośląska OdNowa

www.rewitalizacja.dolnyslask.pl

Julia Maszczak

Interreg jako instrument rozwoju Dolnego Śląska. Od współpracy terytorialnej do transformacji energetycznej na przykładzie projektu DISCO[1]

1. Wprowadzenie

Dolny Śląsk jest regionem, którego położenie geograficzne i historia rozwoju społeczno-gospodarczego czynią współpracę terytorialną jednym z naturalnych instrumentów polityki rozwoju. Sąsiedztwo z Czechami i Niemcami, silne powiązania funkcjonalne Wrocławia i obszarów przygranicznych, a także zróżnicowana struktura gospodarcza województwa powodują, że wiele wyzwań rozwojowych nie mieści się w granicach administracyjnych regionu, ani państwa. Dotyczy to transportu, rynku pracy, turystyki, ochrony środowiska, bezpieczeństwa, kultury, ale coraz wyraźniej także energetyki i adaptacji do zmian klimatu.

W tym kontekście Interreg można traktować jako szczególny instrument polityki spójności, bardzo istotny z punktu widzenia tworzenia trwałych powiązań instytucjonalnych, testowania rozwiązań oraz uczenia się od partnerów, którzy mierzą się z podobnymi problemami. W największym uproszczeniu, Interreg to grupa unijnych programów wspierających współpracę ponad granicami i łączących różnych aktorów z Europy oraz jej otoczenia, w celu rozwiązywania wspólnych wyzwań.

Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia Interreg dla rozwoju Dolnego Śląska z perspektywy praktycznej, a nie wyłącznie finansowej. Szczególna uwaga została poświęcona projektowi *DISCO – advancing DIStrict heating and COoling solutions for efficient waste heat utilization*, realizowanemu w ramach programu Interreg Europa, którego tematem jest wykorzystanie przemysłowego ciepła odpadowego w systemach ciepłowniczych i chłodniczych. Przykład DISCO pokazuje, że współpraca międzyregionalna może prowadzić nie tylko do wymiany doświadczeń, lecz także do modyfikacji regionalnych instrumentów wsparcia, w tym kryteriów wyboru projektów do dofinansowania ze środków UE w innych programach lub instrumentów finansowych.

1 DISCO – advancing DIStrict heating and COoling solutions for efficient waste heat utilization. Więcej informacji o projekcie: https://www.interregeurope.eu/disco oraz www.ewt.dolnyslask.pl.

2. Interreg – od wymiany doświadczeń do lepszych rozwiązań

Interreg bywa często opisywany poprzez projekty jako: wspólne wydarzenia, inwestycje, szkolenia, strategie, badania czy działania promocyjne. Z perspektywy polityki regionalnej ważniejsze jest jednak to, że Interreg tworzy warunki do współpracy między instytucjami, które w zwykłym trybie działania rzadko miałyby czas, zasoby lub formalny powód, aby pracować razem. Programy Interreg wdrażane na Dolnym Śląsku obejmują współpracę transgraniczną, transnarodową i międzyregionalną. Każdy z tych wymiarów odpowiada na inną logikę rozwojową.

Współpraca transgraniczna koncentruje się na obszarach po obu stronach granicy i zwykle dotyczy bardzo konkretnych problemów, np. dostępności komunikacyjnej, współdziałania służb ratowniczych, turystyki, usług publicznych czy relacji między mieszkańcami. Współpraca transnarodowa obejmuje większe obszary funkcjonalne, takie jak Europa Środkowa lub Region Morza Bałtyckiego, i pozwala wypracowywać rozwiązania dla wyzwań wspólnych dla wielu regionów. Współpraca międzyregionalna, reprezentowana m.in. przez program Interreg Europa, służy przede wszystkim wzajemnemu uczeniu się oraz doskonaleniu instrumentów stosowanych przez władze publiczne, poprzez wymianę doświadczeń i dobrych praktyk między regionami.

Programy Interreg łączą organizacje, budują trwałe relacje i pomagają rozwiązywać wspólne wyzwania od wzrostu gospodarczego i spójności regionalnej po ochronę środowiska i zrównoważony rozwój. To szczególnie ważne dla regionów takich jak Dolny Śląsk, które nie tylko korzystają z dużych programów inwestycyjnych, ale także dzięki Interreg mogą wykorzystać swoje położenie i międzynarodowe relacje w celu przeniesienia dobrych rozwiązań z innych krajów i regionów.

3. Dolny Śląsk w programach Interreg

Dolny Śląsk korzysta z trzech komponentów współpracy terytorialnej. Najbardziej widoczny dla mieszkańców jest wymiar transgraniczny: programy Czechy – Polska z aktualnym budżetem na lata 2021-2027 w wysokości 178,87 mln euro finansowania UE[2] oraz Polska – Saksonia o wartości finansowania UE w wysokości 60,27 mln euro[3]. Program współpracy z Czechami w województwie dolnośląskim obejmuje podregiony jeleniogórski, wałbrzyski oraz powiat strzeliński, a z Niemcami – podregion jeleniogórski. Oznacza to, że znaczna część naszego regionu pozostaje bezpośrednim obszarem oddziaływania obu programów.

W regionalnej praktyce nie należy jednak sprowadzać Interreg wyłącznie do współpracy transgranicznej. Beneficjenci z województwa dolnośląskiego uczestniczą także w projektach transnarodowych i międzyregionalnych, korzystając z rozwiązań, standardów, metod pracy i wiedzy eksperckiej partnerów z innych krajów i regionów. Przykładem takiego działania był projekt CE-HEAT, realizowany w ramach programu Interreg Europa Środkowa, którego jednym z ważniejszych efektów był kataster ciepła odpadowego dla Dolnego Śląska[4].

2 "Dokument programowy Programu Interreg Czechy-Polska 2021-2027" dostępny na stronie https://www.cz-pl.eu" data dostępu 12.10.2026 r.

3 "Program współpracy Interreg Polska-Saksonia 2021-2027" dostępny na stronie https://plsn.eu" data dostępu 12.10.2026 r.

4 https://geoportal.dolnyslask.pl/cat/usr/umwd-wodgik-wroclaw/mapa/kataster-ciepla-odpadowego-y9fsw data dostępu 12.10.2026 r.

Takie projekty mają dla regionu szczególne znaczenie, ponieważ pozwalają budować kompetencje w kluczowych dla jego rozwoju obszarach. Dotyczy to również transformacji energetycznej, efektywności energetycznej, ciepłownictwa systemowego i wykorzystania lokalnych zasobów energii. W tych dziedzinach nie wystarczy samo finansowanie inwestycji: potrzebne są dane, modele biznesowe, umiejętność angażowania interesariuszy, zdolność oceny ryzyka oraz wiedza o rozwiązaniach testowanych w innych regionach.

W odniesieniu do programu regionalnego dla woj. dolnośląskiego (Program Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021- 2027, w skrócie FEDS 2021-2027), projekty Interreg mogą pełnić funkcję „laboratorium polityki". Nie zastępują najważniejszego instrumentu finansowania, lecz mogą wskazywać, jak można je lepiej ukierunkowywać na nowe wyzwania.

4. Transformacja energetyczna jako nowe pole współpracy terytorialnej

Transformacja energetyczna w coraz większym stopniu staje się zagadnieniem międzyregionalnym. O ile decyzje regulacyjne i strategiczne podejmowane są na poziomie UE i krajowym, o tyle wiele konkretnych rozwiązań powstaje lokalnie. Dolny Śląsk ma w tym zakresie specyficzne uwarunkowania: silne ośrodki miejskie, obszary przemysłowe, regiony wymagające transformacji po działalności górniczej, a także rozwiniętą sieć instytucji naukowych i gospodarczych.

W systemie ciepłowniczym szczególne znaczenie ma kwestia dekarbonizacji źródeł ciepła. Ciepło systemowe w wielu miastach regionu nadal jest w dużej mierze oparte na paliwach kopalnych, a jego transformacja wymaga połączenia wielu technologii: odnawialnych źródeł energii, pomp ciepła, magazynów ciepła, modernizacji sieci, efektywności energetycznej budynków po stronie odbiorców, a także wykorzystania ciepła odpadowego. To ostatnie jest zasobem lokalnym, często niewidocznym, ponieważ powstaje jako produkt uboczny działalności przemysłowej, komunalnej lub usługowej.

W Europie duże ilości energii są tracone jako ciepło odpadowe do powietrza i wody, a tymczasem jego ponowne wykorzystanie w systemach ciepłowniczych i chłodniczych może poprawiać efektywność energetyczną, zmniejszać emisje i obniżać koszty energii. Jednocześnie potencjał ten nie uruchamia się automatycznie. Sama dostępność technologii nie wystarcza – kluczowe są również: dostęp do danych, wypracowanie odpowiednich modeli współpracy, zachęty finansowe, zaufanie między podmiotami, pewność stałości prawa oraz obecność operatora gotowego włączyć nowe źródło do systemu.

Projekty koncentrujące się na pozatechnicznych uwarunkowaniach wdrażania istniejących rozwiązań – czego przykładem jest projekt DISCO – są szczególnie istotne, ponieważ przesuwają punkt ciężkości z pytania: „czy dysponujemy odpowiednią technologią i infrastrukturą?", na pytanie: „jak skoordynować działania zaangażowanych podmiotów i stworzyć warunki ich rzeczywistego wdrożenia?". Dla Dolnego Śląska ma to zasadnicze znaczenie. Region dysponuje potencjalnymi źródłami ciepła odpadowego, jednak ich efektywne wykorzystanie wymaga nie tylko odpowiednich rozwiązań technologicznych, lecz przede wszystkim

współpracy i koordynacji działań właścicieli źródeł ciepła, operatorów sieci, administracji publicznej, instytucji finansujących, regulatorów oraz odbiorców.

5. DISCO: od wymiany doświadczeń do poprawy instrumentów polityki

DISCO – Advancing District Heating and Cooling Solutions for Efficient Waste Heat Utilization – jest projektem realizowanym w ramach programu Interreg Europa, skoncentrowanym na wykorzystaniu ciepła odpadowego w systemach ciepłowniczych i chłodniczych. Łączy 10 partnerów z Europy, w tym Województwo Dolnośląskie. Projekt zakłada identyfikację dobrych praktyk, wymianę wiedzy podczas spotkań tematycznych oraz prace nad ulepszaniem lokalnych i regionalnych polityk, strategii i instrumentów wsparcia.

DISCO obejmuje partnerów zróżnicowanych pod względem doświadczeń energetycznych: od regionów o rozwiniętych systemach ciepłowniczych i wysokim poziomie zaawansowania technologicznego, po regiony dopiero budujące zdolności do wykorzystania ciepła odpadowego lub tworzących od nowa sieci ogrzewania lub chłodzenia sieciowego. Ta różnorodność jest wartością projektu. Pozwala porównywać nie tylko technologie, ale także modele organizacyjne: współpracę publiczno-prywatną, rolę samorządów, instrumenty finansowania, mapowanie źródeł ciepła, zaangażowanie społeczności lokalnych i instytucji badawczo-rozwojowych.

W przypadku Dolnego Śląska, jednym z praktycznych kierunków oddziaływania projektu, jest powiązanie wniosków wypracowanych w jego ramach z programem Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska. Doświadczenia projektu zostały m.in. wykorzystane w procesie wprowadzenia kryterium premiującego efektywne odzyskiwanie i wykorzystanie ciepła odpadowego w naborze wniosków o dofinansowanie projektów dla MŚP w ramach programu FEDS oraz w aktualizacji strategii inwestycyjnej instrumentów finansowych.

6. Dobre praktyki Dolnego Śląska i ich znaczenie dla polityki regionalnej

Wartość projektu DISCO dla Dolnego Śląska polega również na tym, że region nie występuje wyłącznie jako odbiorca doświadczeń, ale także jako źródło praktyk, które mogą być interesujące dla partnerów europejskich. Najważniejsze przykłady to Wrompa – wrocławska wielkoskalowa pompa ciepła, kataster ciepła odpadowego dla Dolnego Śląska oraz praktyki związane z modernizacją lokalnych systemów ciepłowniczych i wykorzystaniem źródeł odnawialnych lub ciepła odpadowego w regionie.

WROMPA jest inwestycją realizowaną przez Fortum Power and Heat Polska Sp. z o.o. – operatora wrocławskiej sieci ciepłowniczej i dostawcę ciepła systemowego, we współpracy z Miejskim Przedsiębiorstwem Wodociągów i Kanalizacji we Wrocławiu (MPWiK). Jest to wielka pompa ciepła o mocy 12,5 MW, która pozyskuje ciepło ze ścieków komunalnych i deszczowych, głównie z centralnej i południowej części Wrocławia. Na podstawie dotychczas zebranych doświadczeń eksploatacyjnych, roczną ilość ciepła odzyskiwanego ze ścieków szacuje się na 218 000 GJ, a redukcję emisji CO_2 – na maksymalnie 32 000 ton rocznie.

Znaczenie Wrompy wykracza poza parametry techniczne. Praktyka pokazuje, że ciepło odpadowe może pochodzić nie tylko z przemysłu, ale także z infrastruktury komunalnej. Ponieważ oczyszczalnia ścieków znajduje się ponad 10 km od sieci ciepłowniczej, ciepło jest odzyskiwane wcześniej – ze ścieków surowych, przed ich oczyszczeniem. Z punktu widzenia polityki regionalnej jest to argument za szerszym poszukiwaniem lokalnych, nieoczywistych źródeł energii i łączeniem danych infrastrukturalnych z planowaniem ciepłowniczym.

Drugą dobrą praktyką jest kataster ciepła odpadowego dla Dolnego Śląska, opracowany w ramach projektu CE-HEAT. Projekt CE-HEAT koncentrował się na poprawie zarządzania efektywnością energetyczną poprzez wykorzystanie ciepła odpadowego i rozwój narzędzi planistycznych, w tym regionalnych katastrów ciepła odpadowego opartych na GIS[5]. Kataster dla Dolnego Śląska zawiera informacje o lokalizacji źródeł ciepła odpadowego i jego ilości i został umieszczony na Geoportalu Dolny Śląsk.

Kataster jest praktyką innego typu niż Wrompa. Nie jest inwestycją w konkretne źródło ciepła, lecz narzędziem wiedzy i planowania. Jego znaczenie polega na tym, że odpowiada na jedną z głównych barier wykorzystania ciepła odpadowego: brak widoczności zasobu. Jeżeli gmina, operator ciepłowniczy lub inwestor nie wie, gdzie znajdują się potencjalne źródła ciepła, jaka jest ich skala i jak mogą być powiązane z odbiorcami, trudno rozpocząć rozmowę o konkretnej inwestycji. Odpowiednie dane pozwalają uruchomić proces identyfikacji interesariuszy i wstępnej oceny wykonalności.

Tabela 1. Wybrane dobre praktyki Dolnego Śląska w obszarze ciepła odpadowego i transformacji ciepłownictwa

Dobra praktyka	Typ rozwiązania	Znaczenie dla polityki regionalnej
Wrompa – pompa ciepła na ściekach surowych	inwestycja technologiczna, źródło ciepła dla systemu DHC	pokazuje potencjał infrastruktury komunalnej jako źródła energii oraz znaczenie współpracy operatora ciepłowniczego i wodno-kanalizacyjnego
Kataster ciepła odpadowego dla Dolnego Śląska	narzędzie danych i planowania	umożliwia identyfikację źródeł ciepła odpadowego i rozpoczęcie rozmów z gminami, przemysłem i operatorami

7. Wnioski z dobrych praktyk europejskich

Dobre praktyki analizowane w projekcie DISCO pokazują, że wykorzystanie ciepła odpadowego nie jest wyłącznie kwestią technologii. Coraz większe znaczenie zyskuje świadome i zaplanowane zaangażowanie interesariuszy na kolejnych etapach przygotowania i wdrażania danej inwestycji, jak również otoczenie organizacyjno-prawne.

Przykłady z regionów partnerskich można podzielić na kilka grup. Pierwsza obejmuje praktyki inwestycyjne, takie jak wykorzystanie ciepła odpadowego z przemysłu, centrów danych, oczyszczalni ścieków lub innych instalacji. Druga grupa to praktyki planistyczne i organizacyjne: regionalne strategie energetyczne, warsztaty symulacyjne dotyczące transformacji ciepłownictwa i standardy dot. opracowania dokumentacji, np. studium wykonalności. Trzecia grupa dotyczy akceptacji społecznej i współpracy lokalnej, w tym lokalnych systemów opartych na silnym zaangażowaniu mieszkańców.

5 GIS (ang. *Geographic Information System*) – system informacji geograficznej, czyli narzędzie służące do gromadzenia, analizowania i prezentowania danych przestrzennych, najczęściej na mapach.

Z punktu widzenia Dolnego Śląska szczególnie przydatne są praktyki, które pomagają odpowiedzieć na pytanie, jak przejść od potencjału do wdrożenia. Samo wskazanie źródła ciepła odpadowego nie wystarcza. Konieczne jest sprawdzenie profilu pracy źródła, temperatury, stabilności dostaw, odległości od sieci, kosztów przyłączenia, ryzyk prawnych i ekonomicznych, a także gotowości stron do długoterminowej współpracy. DISCO pozwala porównywać, jak różne regiony rozwiązują te problemy.

W tym kontekście szczególne znaczenie ma praca z interesariuszami. Właściciel źródła ciepła odpadowego może mieć wysoki wpływ na projekt, ale niskie zainteresowanie, jeśli nie widzi korzyści biznesowej lub obawia się ryzyka operacyjnego. Operator sieci może być zainteresowany nowym źródłem, ale potrzebuje gwarancji stabilności i parametrów technicznych. Samorząd może wspierać projekt strategicznie, ale nie zawsze ma instrumenty finansowe lub regulacyjne. Społeczność lokalna może popierać dekarbonizację, a jednocześnie obawiać się konkretnych instalacji infrastrukturalnych, np. spalarni odpadów lub dużych zakładów przemysłowych.

Dobrym przykładem znaczenia tych uwarunkowań jest zakład Attero w Wijster, odwiedzony podczas wizyty studyjnej towarzyszącej spotkaniu partnerów DISCO w Assen w grudniu 2025 r. Zakład łączy przetwarzanie i odzysk surowców z wytwarzaniem energii z odpadów, w tym pary dostarczanej do sąsiednich zakładów przemysłowych. Jednocześnie analizowana jest możliwość wykorzystania ciepła pochodzącego z Attero i innych instalacji na terenie parku w regionalnej sieci obejmującej Assen, Beilen i Hoogeveen. W przygotowanie koncepcji zaangażowane są władze prowincji i zainteresowanych gmin, Attero, operatorzy sieci oraz inne podmioty wspierające rozwój infrastruktury energetycznej.

Doświadczenie Attero zwraca uwagę także na znaczenie otoczenia prawnego. Termiczne przekształcanie odpadów nienadających się do recyklingu, jest w wielu miastach Europy połączone z produkcją energii elektrycznej i ciepła sieciowego. Instalacje typu *waste-to-energy* uczestniczą w zasilaniu systemów ciepłowniczych m.in. Wiednia, Kopenhagi, Sztokholmu, Paryża, Berlina i Malmö. Tymczasem w Polsce, kwalifikacja ciepła pochodzącego z instalacji termicznego przekształcania odpadów nadal pozostaje przedmiotem dyskusji. Równolegle trwają prace nad projektem nowelizacji ustawy Prawo energetyczne, dotyczącym m.in. wykorzystania ciepła odpadowego oraz kryteriów efektywnych systemów ciepłowniczych. Przykłady te pokazują, że możliwość przeniesienia europejskich rozwiązań zależy również od krajowych definicji prawnych, systemu zachęt oraz zasad funkcjonowania rynku ciepła.

Dlatego wartość DISCO polega na tym, że dobre praktyki są analizowane nie tylko jako gotowe rozwiązania, ale także jako studia przypadków pokazujące, kto musiał ze sobą współpracować, jakie bariery wystąpiły i co można przenieść do innych regionów. Właśnie ten wymiar transferu – niekopiowanie technologii, ale przenoszenie logiki działania – jest najważniejszy dla Dolnego Śląska.

8. Znaczenie angażowania interesariuszy w projektach ciepła odpadowego

Jednym z najważniejszych wniosków z doświadczeń DISCO jest konieczność przejścia od rozumienia projektów energetycznych jako przedsięwzięć technicznych do rozumienia ich jako procesów współpracy. Ciepło odpadowe ma charakter relacyjny. W praktyce, każdy z zainteresowanych aktorów może inaczej definiować ryzyko, korzyść, horyzont czasowy i odpowie-

dzialność. Brak rozpoznania tych perspektyw prowadzi do opóźnień, nieporozumień albo projektów, które pozostają na etapie analiz.

Dlatego mapowanie interesariuszy powinno stać się stałym elementem przygotowania projektów ciepła odpadowego. Nie powinno ograniczać się do listy instytucji zaproszonych na konsultacje. Bardziej użyteczne jest określenie, jaki wpływ ma dany typ interesariusza, jaki jest jego poziom zainteresowania, jakie posiada zasoby, jakich danych potrzebuje i co może zwiększyć jego gotowość do współpracy. Taka analiza pozwala odróżnić interesariuszy strategicznych od pomocniczych oraz tych, którzy wymagają szczególnej pracy komunikacyjnej.

W przypadku źródeł społecznie wrażliwych, takich jak instalacje gospodarki odpadami lub duże obiekty przemysłowe, angażowanie interesariuszy powinno zaczynać się jeszcze przed sformułowaniem ostatecznego wariantu inwestycji. Społeczność lokalna nie może być traktowana wyłącznie jako odbiorca informacji. Wczesna rozmowa o obawach, alternatywach i lokalnych korzyściach jest warunkiem budowania zaufania. W przeciwnym razie nawet technologicznie racjonalny projekt może zostać zablokowany przez brak akceptacji społecznej.

9. Podsumowanie

Interreg pozostaje jednym z najważniejszych narzędzi współpracy terytorialnej Dolnego Śląska. Jego znaczenie nie wynika z alokacji finansowej, ale z możliwości tworzenia relacji, wymiany wiedzy i uczenia się od siebie nawzajem, w jaki sposób kreować i wdrażać regionalne strategie, polityki publiczne i narzędzia. Dla regionu położonego na styku granic, o silnych powiązaniach z Czechami i Niemcami, a jednocześnie uczestniczącym w szerokich sieciach europejskich, ta możliwość jest szczególnie przydatna.

Projekt DISCO pokazuje, że Interreg może wspierać transformację energetyczną w sposób bardziej subtelny, ale potencjalnie bardzo skuteczny: poprzez identyfikację dobrych praktyk, porównywanie modeli działania, angażowanie interesariuszy i przekładanie wniosków na regionalne instrumenty wsparcia. Wykorzystanie ciepła odpadowego jest na to doskonałym przykładem, ponieważ wymaga dialogu pomiędzy technologią, gospodarką, planowaniem przestrzennym, finansowaniem i akceptacją społeczną.

Dolnośląskie przykłady – Wrompa i kataster ciepła odpadowego – pokazują dwa komplementarne wymiary działania. Pierwszy to konkretna inwestycja, w której lokalny zasób energii zostaje włączony do systemu ciepłowniczego. Drugi to narzędzie danych, bez którego trudno planować kolejne projekty. Razem wskazują, że polityka regionalna powinna łączyć inwestycje, wiedzę i procesy współpracy.

www.interregeurope.eu/disco

www.ewt.dolnyslask.pl

Interreg Europe

Co-funded by the European Union

DISCO

Karolina Parkitny, Grzegorz Mikołajczyk

Stan realizacji instrumentów terytorialnych na Dolnym Śląsku w ramach FEDS 2021-2027

Zrównoważony rozwój regionu oraz optymalne wykorzystanie środków unijnych stanowią fundamenty polityki regionalnej Dolnego Śląska.

Doświadczenia z poprzednich lat oraz potrzeba precyzyjnego adresowania wyzwań specyficznych dla danych obszarów skłoniły Samorząd Województwa Dolnośląskiego do pogłębienia decentralizacji wdrażania funduszy. Niniejszy artykuł, po wstępnym wprowadzeniu wskazującym podstawy oraz zasady funkcjonowania instrumentów terytorialnych na Dolnym Śląsku, prezentuje bieżący stan zaawansowania (stan na 30 czerwca 2026 r.) ich realizacji na podstawie danych systemowych, analizując zarówno alokacje finansowe, dynamikę kontraktowania środków, jak i pierwsze osiągnięte wskaźniki produktu i rezultatu.

1. Wstęp

Program Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 (FEDS 2021-2027) stanowi regionalny program wdrażający politykę spójności Unii Europejskiej na obszarze województwa dolnośląskiego. Został opracowany przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego[1] na podstawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060[2], rozporządzeń funduszowych (Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058[3] oraz (UE) 2021/1057[4])

1 Uchwała Nr 6333/VI/22 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 grudnia 2022 r. w sprawie przyjęcia programu Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko programu Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 wraz z załącznikiem (TPST subregion wałbrzyski) oraz podsumowaniem.

2 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej.

3 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058 z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności.

4 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1057 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+) oraz uchylające rozporządzenie (UE) nr 1296/2013.

oraz Umowy Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027, a następnie zatwierdzony decyzją Komisji Europejskiej.

Program pełni funkcję dokumentu wykonawczego wobec rozwiązań przyjętych na poziomie Unii Europejskiej oraz krajowego systemu programowania funduszy. O ile rozporządzenia unijne określają wspólne ramy prawne, a Umowa Partnerstwa wyznacza krajowy model wdrażania polityki spójności, FEDS 2021-2027 konkretyzuje sposób wykorzystania środków europejskich z uwzględnieniem uwarunkowań społecznych, gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych województwa dolnośląskiego. Na tle wcześniejszych regionalnych programów operacyjnych, FEDS 2021-2027 wyróżnia się znacznie silniejszym zaakcentowaniem wymiaru terytorialnego.

Cele programu zostały skonstruowane w sposób umożliwiający jednoczesną realizację wyzwań gospodarczych, społecznych, środowiskowych, transportowych oraz transformacyjnych. Szczególnie istotne znaczenie ma uwzględnienie specyfiki terytorialnej województwa dolnośląskiego. Region charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem funkcjonalnym, obejmującym metropolitalny obszar Wrocławia, miasta średniej wielkości, obszary przemysłowe przechodzące transformację, tereny górskie oraz obszary przygraniczne. Tak zróżnicowane uwarunkowania wymagają prowadzenia polityki rozwoju opartej na elastycznych instrumentach dostosowanych do lokalnych potencjałów i barier. Program FEDS 2021-2027 odpowiada na te wyzwania poprzez zastosowanie podejścia terytorialnego. Blisko ¼ alokacji programu[5] została przeznaczona na realizację przedsięwzięć odpowiadających na wyzwania i potrzeby wskazane w strategiach terytorialnych przygotowywanych przez zawiązane partnerstwa, tworzące Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) oraz Inny Instrument Terytorialny (IIT).

Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058 oraz (UE) 2021/1057 należą do podstawowych aktów prawa wtórnego Unii Europejskiej regulujących zakres interwencji Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) oraz Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+). Wraz z rozporządzeniem (UE) 2021/1060 (CPR) tworzą one spójny system normatywny określający cele, zasady oraz zakres finansowania polityki spójności w perspektywie 2021-2027. Z punktu widzenia niniejszego opracowania, szczególnego znaczenia nabiera ich rola w realizacji podejścia terytorialnego. O ile CPR określa mechanizm wdrażania strategii terytorialnych i instrumentów terytorialnych, o tyle rozporządzenia sektorowe definiują katalog interwencji, które mogą być finansowane w ramach tych strategii.

Rozporządzenie CPR ustanawia ramy dla realizacji pięciu celów polityki, obejmujących: bardziej konkurencyjną Europę, przyjaźniejszą środowisku transformację, lepszą dostępność transportową i cyfrową, silniejszy wymiar społeczny oraz Europę bliższą obywatelom. To właśnie ostatni z wymienionych celów ma zasadnicze znaczenie dla instrumentów terytorialnych.

Cel Polityki 5 (Europa bliższa obywatelom) stanowi wyraźne odejście od dominującego wcześniej podejścia sektorowego. W centrum zainteresowania ustawodawcy unijnego znalazły się bowiem nie pojedyncze dziedziny interwencji, lecz konkretne terytoria, których rozwój wymaga jednoczesnego prowadzenia działań inwestycyjnych, społecznych, środowiskowych oraz instytucjonalnych.

5 Całkowita alokacja programu wynosi 2 316 276 312 EUR, z czego na realizację instrumentów finansowych przeznaczono łącznie 550 866 328 EUR.

Takie rozwiązanie pozostaje w pełni zgodne z koncepcją *place-based policy*, rozwijaną od wielu lat w europejskiej debacie nad reformą polityki spójności. Zakłada ona, że skuteczność interwencji publicznych zależy od właściwego rozpoznania potencjałów oraz barier rozwojowych charakterystycznych dla danego obszaru. W praktyce oznacza to odejście od uniwersalnych modeli wsparcia na rzecz projektowania działań odpowiadających specyfice określonych regionów, miast oraz obszarów funkcjonalnych.

Rozporządzenie CPR pozostawia państwom członkowskim znaczną swobodę w zakresie organizacji systemu wdrażania instrumentów terytorialnych (IT). Oznacza to możliwość dostosowania modelu instytucjonalnego do krajowych i regionalnych uwarunkowań administracyjnych, przy jednoczesnym zachowaniu podstawowych wymogów wynikających z prawa Unii Europejskiej. Rozwiązanie to prowadzi do powstania zróżnicowanych modeli regionalnych.

W praktyce, w ramach FEDS strategie ZIT i IIT obejmują przedsięwzięcia wpisujące się przede wszystkim w Cel Polityki 2 („Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna Europa") oraz Cel Polityki 5 („Europa bliższa obywatelom"). Finansowane są między innymi projekty dotyczące mobilności miejskiej, efektywności energetycznej, gospodarki wodno-ściekowej, terenów zieleni, infrastruktury społecznej oraz odnowy przestrzeni publicznych.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1057 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+), koncentruje się na społecznym wymiarze rozwoju oraz wzmacnianiu kapitału ludzkiego. Do podstawowych obszarów wsparcia należą działania na rzecz zwiększania zatrudnienia, poprawy dostępu do rynku pracy, podnoszenia kwalifikacji zawodowych, wspierania uczenia się przez całe życie, przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu oraz zwiększania dostępności wysokiej jakości usług społecznych i edukacyjnych. Szczególną uwagę poświęcono również wyrównywaniu szans osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, w tym osób z niepełnosprawnościami, osób starszych, migrantów oraz społeczności zagrożonych ubóstwem. W ramach wdrażanych strategii ZIT/IIT na Dolnym Śląsku realizowane są projekty w zakresie usług społecznych, np. asystencja osobista, usługi opiekuńcze oraz wsparcia edukacji (realizacja zajęć w przedszkolach oraz w szkołach zawodowych).

Z kolei Umowa Partnerstwa[6] dla realizacji polityki spójności na lata 2021-2027 stanowi podstawowy dokument programowy określający sposób wykorzystania środków polityki spójności Unii Europejskiej w Polsce. Została przygotowana przez Rzeczpospolitą Polską zgodnie z wymogami określonymi w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 oraz zatwierdzona przez Komisję Europejską jako dokument wyznaczający strategiczne ramy wdrażania funduszy europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027.

Z perspektywy prawa Unii Europejskiej, Umowa Partnerstwa nie tworzy nowych norm materialnych. Jej znaczenie polega na przełożeniu regulacji zawartych w rozporządzeniu (UE) 2021/1060 oraz rozporządzeniach funduszowych na rozwiązania organizacyjne odpowiadające strukturze instytucjonalnej państwa członkowskiego. Dokument ten określa sposób praktycznej realizacji zasad partnerstwa, wielopoziomowego zarządzania, koncentracji tematycznej oraz podejścia terytorialnego, stanowiąc pomost pomiędzy prawem Unii Europejskiej a systemem wdrażania funduszy europejskich w Polsce.

6 Umowa Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021–2027 w Polsce, zatwierdzona decyzją wykonawczą Komisji Europejskiej C(2022) 4787 z 30 czerwca 2022 r.

Umowa Partnerstwa stanowi punkt odniesienia dla wszystkich dokumentów wdrożeniowych, przygotowywanych zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym.

Jednym z najważniejszych elementów Umowy Partnerstwa jest określenie miejsca instrumentów terytorialnych w systemie realizacji polityki spójności. Dokument wskazuje Zintegrowane Inwestycje Terytorialne jako podstawowy instrument wspierający rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych, zgodnie z rozwiązaniami przyjętymi w rozporządzeniu (UE) 2021/1060. Jednocześnie pozostawia regionom możliwość stosowania innych instrumentów terytorialnych, odpowiadających ich specyficznym potrzebom rozwojowym.

Umowa Partnerstwa pozostawiła samorządom województw możliwość projektowania własnych rozwiązań organizacyjnych, przy zachowaniu zgodności z ramami określonymi przez prawo Unii Europejskiej. Taka konstrukcja odpowiada zasadzie subsydiarności, zgodnie z którą decyzje dotyczące sposobu prowadzenia polityki rozwoju powinny być podejmowane możliwie najbliżej obywateli oraz z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań.

W perspektywie 2021-2027 w Polsce zauważalne jest zwiększenie elastyczności organizacyjnej, pozostawionej samorządom województw w zakresie wyboru rodzaju i sposobu realizacji instrumentów terytorialnych w ramach zarządzanych programów regionalnych. Poszczególne regiony uzyskały możliwość samodzielnego określenia modelu funkcjonowania partnerstw terytorialnych, zakresu delegowanych kompetencji oraz sposobu organizacji procesu wyboru projektów.

Oznacza to odejście od względnie jednolitego modelu organizacyjnego obowiązującego w poprzedniej perspektywie finansowej na rzecz rozwiązań dostosowanych do regionalnych uwarunkowań przestrzennych, społecznych i instytucjonalnych. W rezultacie system funkcjonujący w Polsce zachowuje wspólne podstawy prawne[7], jednak poszczególne województwa wypracowały odmienne modele jego organizacji.

W przypadku województwa dolnośląskiego, stworzyło to podstawę do równoległego funkcjonowania Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych oraz Innego Instrumentu Terytorialnego.

Z perspektywy organizacyjnej IIT stanowi przykład wykorzystania elastyczności pozostawionej regionom przez prawo Unii Europejskiej. Program regionalny nie ograniczył się do wdrożenia minimalnych wymogów określonych w rozporządzeniu (UE) 2021/1060, lecz wykorzystał możliwość stworzenia instrumentu lepiej odpowiadającego zróżnicowaniu przestrzennemu Dolnego Śląska.

Podstawę prawną dla stosowania IIT stanowi art. 29 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060, który przewiduje możliwość realizacji strategii terytorialnych przy wykorzystaniu instrumentów innych niż Zintegrowane Inwestycje Terytorialne. Rozwiązanie to pozostawia państwom członkowskim oraz instytucjom zarządzającym znaczną swobodę w wyborze form organizacyjnych i sposobu wdrażania, pod warunkiem zapewnienia zgodności z celami polityki spójności oraz zasadami określonymi w rozporządzeniu.

Decyzja o wdrożeniu IIT w województwie dolnośląskim była również konsekwencją założeń przyjętych w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030. Dokument ten wskazu-

7 Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz Ustawa z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027.

je na potrzebę prowadzenia polityki rozwoju uwzględniającej zarówno potencjał głównych ośrodków miejskich, jak i znaczenie mniejszych miast oraz obszarów funkcjonalnych, których rozwój wymaga skoordynowanych działań wielu partnerów. IIT stał się zatem narzędziem umożliwiającym praktyczną realizację zasady zrównoważonego rozwoju terytorialnego na poziomie regionalnym.

Pomimo różnic organizacyjnych, wszystkie województwa realizują instrumenty terytorialne w oparciu o wspólne zasady wynikające z prawa Unii Europejskiej oraz Umowy Partnerstwa. Do podstawowych elementów systemu należą:

- funkcjonowanie partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego obejmującego miejski obszar funkcjonalny,
- przygotowanie strategii terytorialnej,
- zapewnienie udziału partnerów społecznych i gospodarczych,
- realizacja zintegrowanych przedsięwzięć odpowiadających celom strategii[8],
- powiązanie projektów z programem regionalnym,
- współpraca partnerstw z Instytucją Zarządzającą.

W województwie dolnośląskim rozwiązanie to znalazło odzwierciedlenie w obowiązku opracowania strategii terytorialnych zarówno przez partnerstwa ZIT, jak i partnerstwo realizujące Inny Instrument Terytorialny, zawierających również listy projektów strategicznych dla danego partnerstwa. Dokumenty te stały się podstawą negocjowania porozumień terytorialnych[9] oraz określania zakresu przedsięwzięć współfinansowanych z programu regionalnego.

Istotą IT jest umożliwienie realizacji pakietu wzajemnie powiązanych przedsięwzięć odpowiadających na zidentyfikowane potrzeby danego obszaru funkcjonalnego. Instrumenty terytorialne nie stanowią odrębnego funduszu ani programu finansowego. Są mechanizmem organizacyjnym, pozwalającym na koordynację interwencji finansowanych z różnych priorytetów programu regionalnego.

Z punktu widzenia instrumentów terytorialnych, istotne znaczenie ma możliwość finansowania przedsięwzięć odpowiadających na specyficzne potrzeby poszczególnych obszarów funkcjonalnych. Oznacza to, że strategie ZIT oraz IIT mogą obejmować nie tylko inwestycje infrastrukturalne współfinansowane z EFRR, ale również działania społeczne finansowane z EFS+[10], tworząc kompleksowe programy rozwoju terytorialnego.

Takie rozwiązanie wzmacnia skuteczność interwencji publicznych.

Z perspektywy województwa dolnośląskiego szczególnie istotne jest to, że strategie przygotowywane przez partnerstwa ZIT i IIT obejmują zarówno przedsięwzięcia inwestycyjne, jak i działania społeczne. Oznacza to praktyczne zastosowanie zasady komplementarności funduszy już na etapie planowania rozwoju terytorialnego.

8 Nie dotyczy Innego Instrumentu Terytorialnego.

9 Zawierane na podstawie art. 14rb. 1. Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Porozumienie terytorialne może być zawierane przez zarząd województwa z jednostkami samorządu terytorialnego z obszaru tego województwa lub ich związkami, porozumieniami lub stowarzyszeniami, realizującymi zadania w zakresie polityki rozwoju wynikające ze strategii rozwoju województwa.

10 W przypadku dwóch ZIT możliwe jest również finasowanie działań zaplanowanych w strategii ze środków Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

Dodatkowo dwa partnerstwa tworzące ZIT, zostały objęte wsparciem ze środków Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji[11]. W perspektywie 2021-2027 jest to trzeci fundusz sektorowy (poza EFRR i EFS+), obejmujący obszary wymagające przeprowadzenia transformacji gospodarczej (po zakończeniu wydobycia węgla na danym obszarze lub zadeklarowaniu daty zakończenia wydobycia).

Samorząd Województwa, pełniący funkcję Instytucji Zarządzającej programem Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027, z każdym z instrumentów terytorialnych zawarł Porozumienie terytorialne, na mocy w szczególności art. 14 rb. ust. 1 pkt 1 Ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Porozumienia terytorialne odgrywają kluczową rolę w organizacji i koordynacji systemu wdrażania instrumentów terytorialnych. Określają wzajemne zobowiązania stron dotyczące przygotowania oraz realizacji strategii terytorialnych, wskazują zakres odpowiedzialności poszczególnych partnerów oraz wyznaczają zasady współpracy podczas wdrażania instrumentów terytorialnych. Stanowią istotny element budowy trwałych partnerstw opartych na wspólnych celach rozwojowych oraz odpowiedzialności za osiąganie rezultatów. Tworzą ramy współpracy nie tylko na etapie przygotowania strategii, ale również podczas realizacji, monitorowania oraz aktualizacji przedsięwzięć podejmowanych przez partnerstwa ZIT i IIT.

Istotnym elementem tego modelu jest zachowanie równowagi pomiędzy autonomią partnerstw terytorialnych a odpowiedzialnością Instytucji Zarządzającej za prawidłową realizację programu regionalnego. Takie rozwiązanie sprzyja efektywnemu wykorzystaniu środków europejskich, jednocześnie pozostawiając partnerstwom możliwość dostosowania planowanych interwencji do lokalnych potrzeb i potencjałów rozwojowych.

Partnerstwa tworzące instrumenty terytorialne odpowiadają przede wszystkim za przygotowanie strategii ZIT/IIT, identyfikację wspólnych problemów rozwojowych oraz wyznaczenie przedsięwzięć o charakterze zintegrowanym.

Strategie te identyfikują wspólne problemy i potencjały rozwojowe miejskich obszarów funkcjonalnych, określają cele strategiczne, kierunki interwencji oraz listę przedsięwzięć planowanych do realizacji. Szczególne znaczenie w przypadku Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych ma ich zintegrowany charakter projektów, polegający na ujęciu projektów spełniających definicję projektu zintegrowanego wskazaną w opracowanym przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej dokumencie pn. *„Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027”*[12], bądź wskazaniu w strategii wiązek projektów[13].

11 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1056 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

12 https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/zasady-realizacji-instrumentow-terytorialnych-w-polsce-w-perspektywie-finansowej-ue-na-lata-2021-2027

13 Definicję wiązki projektów wskazano we wspólnie uzgodnionych pomiędzy Samorządem Województwa Dolnośląskiego a Instrumentami terytorialnymi zapisach w Porozumieniu terytorialnym.

Przyjęcie strategii terytorialnej stanowi początek procesu wdrażania instrumentu terytorialnego, którego powodzenie zależy od skutecznej koordynacji działań podejmowanych przez wszystkich uczestników partnerstwa. W województwie dolnośląskim koordynacja ta opiera się na stałej współpracy pomiędzy liderem partnerstwa, jednostkami samorządu terytorialnego wchodzącymi w skład partnerstwa oraz Instytucją Zarządzającą programem Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 (IZ FEDS).

Lider partnerstwa odpowiada za organizację współpracy pomiędzy partnerami, monitorowanie postępów realizacji strategii oraz zapewnienie sprawnego przepływu informacji. Do jego zadań należy również przygotowywanie wspólnych stanowisk partnerstwa, inicjowanie spotkań roboczych oraz koordynowanie działań związanych z przygotowaniem kolejnych projektów.

Jednocześnie, poszczególni partnerzy zachowują odpowiedzialność za realizację przedsięwzięć należących do ich kompetencji. Taki model pozwala pogodzić zasadę samodzielności jednostek samorządu terytorialnego z potrzebą prowadzenia wspólnej polityki rozwoju na poziomie całego obszaru funkcjonalnego.

Jednym z podstawowych warunków skutecznego funkcjonowania instrumentów terytorialnych jest uzgodniony pomiędzy partnerstwami a IZ FEDS mechanizm wyboru projektów. W województwie dolnośląskim proces ten został oparty na weryfikacji zgodności planowanych przedsięwzięć ze strategią IT oraz celami programu regionalnego i strategii rozwoju województwa[14], jeszcze przed ogłoszeniem naboru o dofinansowanie wskazanych w strategiach projektów. Przedsięwzięcia zgłaszane przez partnerstwa podlegają weryfikacji pod kątem ich zgodności z dokumentami strategicznymi, komplementarności z innymi projektami oraz potencjalnego wpływu na rozwój całego obszaru funkcjonalnego. Takie podejście sprzyja ograniczeniu rozproszenia interwencji i wzmacnia koncentrację środków na działaniach o największym znaczeniu dla rozwoju terytorium. Weryfikacja odbywa się na podstawie przygotowanych przez partnerstwa wstępnych opisów projektów, w tzw. fiszkach projektowych. Fiszki te przedkładane są wraz ze strategią terytorialną do IZ FEDS. Podlegają ocenie i zaopiniowaniu. Dopiero pozytywna opinia dla wskazanego w fiszce projektu powoduje możliwość ujęcia w harmonogramie naborów, naboru dedykowanego dla wskazanego w strategii terytorialnej projektu. Opinia ta nie decyduje o ostatecznym przyznaniu dofinansowania ani nie przesądza o kwalifikowalności wydatków. Jest za to poświadczeniem, że projekt wpisuje się w cele programu FEDS oraz strategii rozwoju województwa.

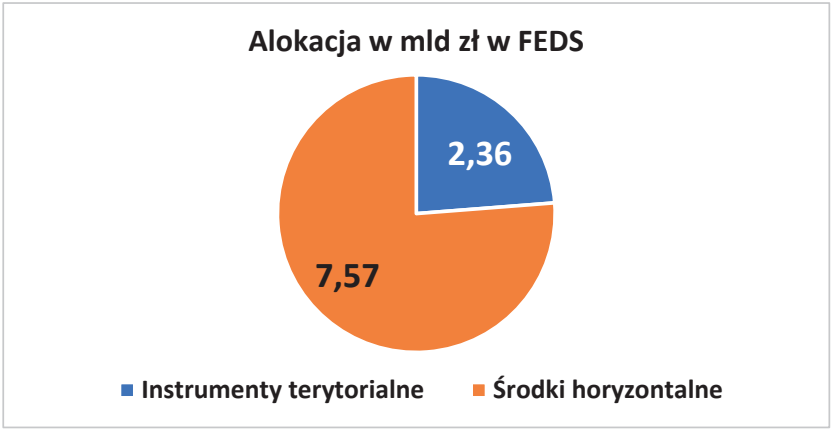
Istotnym elementem koordynacji jest również bieżąca współpraca z Instytucją Zarządzającą. Obejmuje ona konsultacje dotyczące realizacji strategii, wyjaśnianie kwestii interpretacyjnych związanych z dokumentami programowymi, monitorowanie postępu rzeczowego i finansowego oraz wspólne poszukiwanie rozwiązań w przypadku pojawienia się problemów we wdrażaniu. W efekcie Instytucja Zarządzająca pełni nie tylko funkcję kontrolną, lecz również doradczą i koordynacyjną.

14 https://umwd.dolnyslask.pl/rozwoj/strategia-rozwoju-wojewodztwa-dolnoslaskiego-2030/aktualnosci/, data dostępu: 12.10.2026 r.

2. Struktura i alokacja środków na instrumenty terytorialne

Architektura wdrażania instrumentów terytorialnych na Dolnym Śląsku w ramach FEDS 2021-2027 opiera się na wydzieleniu sześciu obszarów ZIT (Jeleniogórski, Legnicko-Głogowski, Południowy, Wałbrzyski, Wrocławski, Zachodni) oraz jednego Innego Instrumentu Terytorialnego dla Subregionu Wrocławskiego (IIT SW). Taki podział pozwala na uwzględnienie specyfiki społeczno-gospodarczej każdego subregionu, co jest szczególnie istotne w kontekście transformacji energetycznej i wyzwań środowiskowych, jak również pozwala zaadresować wsparcie środków UE na cały obszar województwa dolnośląskiego, gdyż wszystkie jednostki samorządu terytorialnego są interesariuszami poszczególnych instrumentów terytorialnych.

Łączna alokacja przeznaczona na realizację instrumentów terytorialnych z poziomu FEDS 2021-2027 wynosi 2,36 mld zł, wobec 9,9 mld zł środków całego programu.

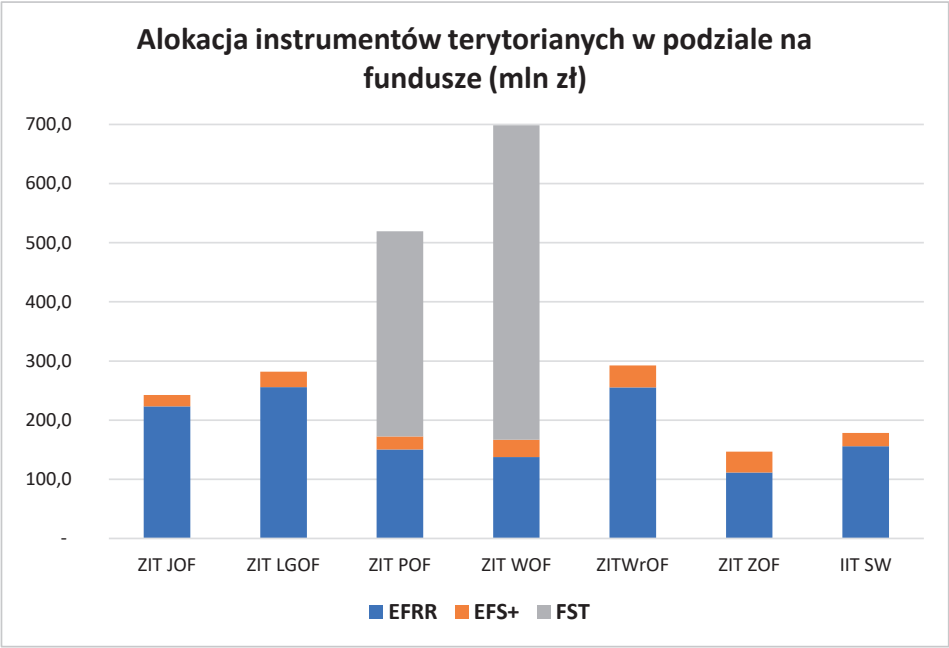

Środki te pochodzą z trzech głównych funduszy[15]:

- Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR): 1,29 mld zł,
- Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+): 191,7 mln zł,
- Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST): 878,2 mln zł.

Obecność Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji w strukturze finansowania determinuje specyficzny rozkład alokacji między poszczególnymi obszarami. Ze względu na dedykowanie FST subregionowi wałbrzyskiemu, zdecydowanie największymi beneficjentami środków są ZIT Wałbrzyskiego Obszaru Funkcjonalnego (ZIT WOF) oraz ZIT Południowego Obszaru Funkcjonalnego (ZIT POF).

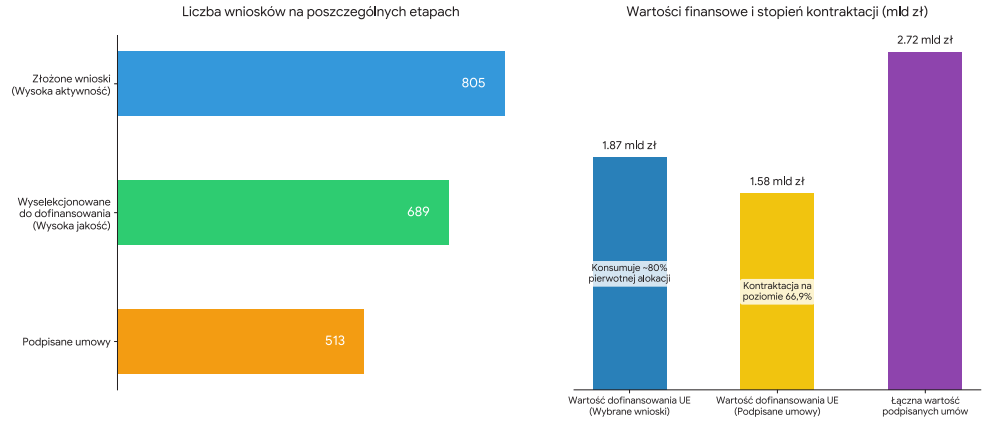
15 Opracowanie analityczne na podstawie danych wdrażania – stan na 30.06.2026 r., kurs 1 EUR = 4,2873 PLN.

3. Dynamika wdrażania i kontraktacji

Proces wdrażania FEDS 2021-2027 znajduje się obecnie w wysoce zaawansowanej fazie operacyjnej. Do końca czerwca 2026 r. we wszystkich obszarach ZIT oraz w ramach IIT ogłoszono łącznie 327 naborów wniosków o dofinansowanie. Wysoka aktywność beneficjentów przełożyła się na złożenie 805 wniosków, z czego 689 projektów zostało wyselekcjonowanych do dofinansowania, co stanowi pozytywną weryfikację jakości merytorycznej składanej dokumentacji oraz dobrego przygotowania samorządów.

*Zgodnie z danymi, łączna wartość dofinansowania UE we wnioskach wybranych do realizacji wynosi aż **1,87 mld zł**, co konsumuje blisko 80% pierwotnej alokacji przewidzianej na instrumenty terytorialne w regionie.*

Stan na 30.06.2026 r.

Podpisano już **513 umów o dofinansowanie**, których łączna wartość wynosi ponad 2,72 mld zł (w tym 1,58 mld zł ze środków Unii Europejskiej). Oznacza to, że faktyczna kontraktacja funduszy osiągnęła poziom **66,9%** całkowitej alokacji. Taki wynik w połowie 2026 r. stanowi gwarancję płynnego wykorzystania środków i minimalizuje ryzyko utraty alokacji z powodu tzw. zasady n+3.

Rozliczenia i realizacja finansowa

Po etapie podpisywania umów, kluczowym wskaźnikiem staje się tempo realizacji wydatków i spływających wniosków o płatność. Beneficjenci złożyli dotychczas **917 wniosków o płatność**, a wartość zrefundowanych już środków unijnych z tego tytułu zbliża się do 178,1 mln zł. Choć udział wydatków poświadczonych w stosunku do alokacji (ok. 7,5%) wydaje się na tym etapie umiarkowany, jest to zjawisko całkowicie adekwatne do cyklu życia dużych projektów infrastrukturalnych. Niemniej dynamika tego wskaźnika w nadchodzącym czasie i wraz z postępem realizacji programu będzie wzrastać.

4. Efekty rzeczowe – wskaźniki produktu i rezultatu

Szczególną rolę we wdrażaniu terytorialnym odgrywają obszary interwencji, które Związki ZIT realizują w pełni samodzielnie, co oznacza, że dofinansowanie w ich ramach mogą uzyskać wyłącznie projekty wskazane w strategiach terytorialnych jako niekonkurencyjne.

Do tych kluczowych dziedzin należą inwestycje w ramach Priorytetu 3 oraz 6, gdzie odpowiednio wsparcie mogły uzyskać zadania z zakresu mobilności miejskiej, jak również dotyczące przestrzeni miejskich i poprawy kondycji psycho-fizycznej mieszkańców. W tych priorytetach ciężar realizacji założeń programowych FEDS przypada wyłącznie instrumentom terytorialnym.

Podejście to gwarantuje, że wsparcie trafia bezpośrednio tam, gdzie zostało to wcześniej strategicznie zaplanowane i wynegocjowane przez lokalne samorządy, co już w 2026 roku przynosi bardzo konkretne efekty rzeczowe.

Mobilność miejska (Priorytet 3)

Wspieranie zrównoważonej i multimodalnej mobilności miejskiej jest istotnym elementem regionalnej transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej. Realizacja projektów niekonkurencyjnych wykazuje bardzo wysoki stopień zakontraktowania oraz imponujące, dalekosiężne szacunki dotyczące przyszłych rezultatów.

Infrastruktura rowerowa: Zawarciem umów zabezpieczono realizację blisko 71,6 km nowych dróg rowerowych, co znacząco przewyższa zaplanowany cel końcowy wynoszący 49 km. Pierwsi inwestorzy zakończyli już budowę odcinków o długości 1,41 km (wartości poświadczone we wnioskach o płatność). Według szacunków na podstawie umów, budowana infrastruktura przyciągnie rocznie do 3,97 mln użytkowników.

Ekologiczny transport publiczny: Kontrakty zawarte na zakup taboru gwarantują na ten moment pojemność rzędu 273 pasażerów w nowych, ekologicznych pojazdach.

Efekty środowiskowe: Podpisane umowy inwestycyjne dotyczące mobilności przełożą się na szacowaną redukcję emisji gazów cieplarnianych w regionie o 77 404 tony ekwiwalentu CO2 rocznie.

Fundusze Europejskie bliżej mieszkańców Dolnego Śląska (Priorytet 6)

Projekty ukierunkowane na włączenie społeczne, kulturę, dziedzictwo i odnowę przestrzeni miejskiej również generują wskaźniki znacznie przekraczające wartości pierwotnie planowane, potwierdzając słuszność obranego kursu „bliżej obywatela".

Zintegrowane projekty terytorialne: Zawarto umowy na realizację 99 zintegrowanych projektów (przy celu głównym wynoszącym zaledwie 28). Z tego aż 14 projektów jest już formalnie udokumentowanych jako osiągnięty wskaźnik na etapie wniosków o płatność.

Otwarta przestrzeń i tereny zielone: Na obszarach miejskich, dzięki zawartym umowom, zaplanowano utworzenie lub rekultywację ponad 1 mln m² otwartych przestrzeni (cel programu to 500 tys. m²). Spośród tej wartości, udostępniono już do użytku ponad 103 tys. m² odtworzonych terenów, w szczególności do użytku przez mieszkańców regionu.

Kultura i turystyka: Wsparcie obejmuje 53 obiekty kulturalne i turystyczne. Z zakończonych już inwestycji (8 obiektów) korzysta w ujęciu rocznym ponad 13,4 tys. odwiedzających. Docelowo zakontraktowane projekty mają obsłużyć w skali roku niemal 367 tys. osób.

5. Wyzwania i perspektywy na kolejne lata

Dynamiczny rozwój inwestycji wspieranych ze środków UE niesie za sobą wyzwania o charakterze strukturalnym i makroekonomicznym. Koncentracja dużej puli środków finansowych (szczególnie w obrębie Wałbrzyskiego i Południowego Obszaru Funkcjonalnego w ramach FST) przy jednoczesnym spiętrzeniu procesów inwestycyjnych w jednym czasie, może wywoływać presję inflacyjną na regionalnym rynku budowlanym oraz okresowe niedobory wykonawców dla rozstrzyganych przetargów.

Innym wyzwaniem pozostaje utrzymanie trwałego potencjału administracyjnego na poziomie lokalnym (w tym w mniejszych ośrodkach miejskich i gminach wiejskich należących do ZIT/IIT), niezbędnego do poprawnego i terminowego rozliczenia tak dużej liczby projektów.

Istnieje duże prawdopodobieństwo silnej kumulacji wniosków o płatność spodziewanej na lata 2027-2028, co będzie wymagało sprawnej obsługi systemowej ze strony Instytucji Zarządzającej i Pośredniczących.

6. Podsumowanie

Pomimo trudności w początkowym etapie funkcjonowania i wdrażania instrumentów terytorialnych bieżący stan realizacji i dalsze prognozy wskazują poprawność przyjętych rozwiązań we wdrażaniu podejścia terytorialnego na Dolnym Śląsku. Wymaga on jednak dużego nakładu pracy zarówno po stronie jst tworzących instrumenty terytorialne, jak i samej Instytucji Zarządzającej.

> *Osiągając poziom zawartych umów konsumujących blisko 67% udostępnionej alokacji, region udowadnia swoją sprawność operacyjną.*

Wyzwaniem nadal pozostaje realizacja projektów i osiągnięcie założonych efektów. Przyjęty model współpracy w ramach zintegrowanego podejścia terytorialnego, sposób diagnozowania problemów i potencjałów oraz wskazywania na podstawie tego projektów realizowanych w sposób niekonkurencyjny ocenić należy jako dobry kierunek. Zdecydowanie trudniejszym okazał się dalszy etap realizacji, w ramach którego częste zmiany strategii terytorialnych, aktualizacje fiszek projektowych, rezygnacje z realizacji projektów tuż przed albo i w trakcie trwających naborów wniosków, czy też ograniczanie ich zakresów przez wnioskodawców powodują trudności z osiąganiem odpowiedniego poziomu certyfikacji środków do Komisji Europejskiej. Duże zainteresowanie realizacją projektów przez wnioskodawców w ramach ZIT/IIT, wykazywane poprzez dość znacznie rozbudowane pod kątem ilości projektów ujętych na listach projektów w strategiach terytorialnych powinno być skorelowane z efektywną realizacją tych projektów na każdym etapie. Odzwierciedleniem tego jest porównanie certyfikacji środków w ramach Celu Polityki 5. Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych (realizowanego tylko poprzez instrumenty terytorialne), do pozostałych celów polityki.

Niemniej jednak powyższe dane pokazują, że mimo złożoności systemu funkcjonowania podejścia terytorialnego cele zaprogramowane na etapie negocjacji FEDS i wskazane w ramach strategii programu mogą być osiągane w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym zdegradowanych obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych, a ponadto realizują cele główne wskazane w rozporządzeniach UE: Europa bliższa obywatelom, dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych oraz Lepiej połączona Europa, dzięki zwiększeniu mobilności.

Najbliższy czas będzie z pewnością okresem intensywnej realizacji założeń dokumentów strategicznych jak i projektowych, skutecznej realizacji inwestycji (odpowiedniej certyfikacji środków UE) i osiągania wyznaczonych celów (mierzalne wskaźniki produktu i rezultatu).

Amelia Szemiako

Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii jako element polsko-niemieckiej współpracy międzyregionalnej

Wstęp

Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii jest przyznawana od 1977 r. Jej ustanowienie wiązało się z obecnością w Dolnej Saksonii osób, które po II wojnie światowej musiały opuścić Śląsk. Początkowo wyróżniano laureatów pochodzących z tego regionu lub podejmujących śląską tematykę. W 1991 r. zmieniono formułę nagrody, umożliwiając przyznawanie jej również polskim twórcom mieszkającym na Śląsku. Dzieje pokazują, jak wyróżnienie początkowo wyrażające więź Dolnej Saksonii z niemieckimi Ślązakami, zaczęło z czasem służyć także prezentowaniu wspólnego dziedzictwa oraz współczesnej twórczości regionu[1].

Zmiana formuły nagrody nastąpiła w okresie przeobrażeń stosunków polsko-niemieckich. Po upadku systemu komunistycznego w Polsce i zjednoczeniu Niemiec 3 października 1990 r. oba państwa podpisały 17 czerwca 1991 r. *Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, w którym podkreślono znaczenie partnerskiej współpracy regionów i samorządów[2]. W tym nowym kontekście politycznym, Dolna Saksonia zawarła w 1993 r. porozumienie z ówczesnym województwem wrocławskim[3]. We *Wspólnym Oświadczeniu Województwa Dolnośląskiego i Kraju Związkowego Dolna Saksonia o współpracy międzyregionalnej* z 2000 r. wymieniono następnie wymianę kulturalną, ochronę dziedzictwa oraz tradycje związane z Nagrodą Kulturalną Śląska[4]. Celem niniejszego artykułu jest ustalenie miejsca nagrody w rozwoju tej współpracy oraz prześledzenie, jak zmieniało się jej postrzeganie przez organizatorów. Główne pytanie badawcze brzmi: w jaki sposób wyróżnienie ustanowione

1 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2020/2021 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2020/2021*, broszura okolicznościowa, 2021, s. 6.

2 *Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, podpisany w Bonn 17.07.1991 r., art. 12, Dz.U. 1992, nr 14, poz. 56, https://eli.gov.pl/eli/DU/1992/56/ogl (dostęp: 29.09.2026).

3 Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, *Dolny Śląsk i Dolna Saksonia rozpoczynają nową erę współpracy*, 8.05.2025, https://umwd.dolnyslask.pl/pl/urzad/aktualnosci/artykul/dolny-slask-i-dolna-saksonia-rozpoczynaja-nowa-ere-wspolpracy/ (dostęp: 27.07.2026).

4 *Wspólne Oświadczenie Województwa Dolnośląskiego i Kraju Związkowego Dolna Saksonia o współpracy międzyregionalnej*, Hanower, 24.08.2000, s. 1–2, pkt 3.

w związku z powojennymi losami Ślązaków zostało włączone do współpracy Dolnego Śląska i Dolnej Saksonii? Przyjęto hipotezę, że rozszerzenie grona laureatów i twórców oraz rozwój partnerstwa międzyregionalnego sprawiły, iż nagroda stała się cennym sposobem prezentowania współczesnej twórczości i dziedzictwa Śląska.

Podstawę artykułu stanowią dokumenty dotyczące współpracy międzyregionalnej, udostępnione w zasobach internetowych parlamentu Dolnej Saksonii i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego oraz materiały publikowane przez organizatorów nagrody. Szczegółowej analizie treści poddano broszury dotyczące edycji z lat 2020-2025. Pozwalają one porównać sylwetki laureatów, uzasadnienia wyróżnień i sposób przedstawiania celów nagrody[5].

W artykule *Śląsk* oznacza region historyczny, do którego dziedzictwa odnosi się wyróżnienie, natomiast *Dolny Śląsk* określa województwo dolnośląskie jako partnera współpracy międzyregionalnej. W odniesieniu do porozumienia z 1993 r., używana jest ówczesna nazwa *województwo wrocławskie*. *Dolna Saksonia* jest krajem związkowym Niemiec. Przed zjednoczeniem w 1990 r. należała do Republiki Federalnej Niemiec. Rozróżnienie to jest konieczne, ponieważ kulturowy zakres nagrody jest szerszy niż obszar administracyjny jednego ze współpracujących regionów.

Geneza nagrody

Geneza Nagrody Kulturalnej Śląska wiąże się z powojenną zmianą granic i przemieszczeniami ludności. Dotyczy niemieckich mieszkańców Śląska, którzy opuścili region w czasie wojny i po jej zakończeniu osiedlali się w różnych częściach Niemiec[6]. Na terenach włączonych do Polski[7] zamieszkiwali z kolei nowi osadnicy, przybywający zarówno z Kresów Wschodnich, jak i z innych części kraju. Po II wojnie światowej historia regionu nie sprowadza się zatem do losów jednej społeczności. Z punktu widzenia dziejów, znaczenie mają zarówno niemieccy mieszkańcy Śląska, którzy osiedlili się w Niemczech i zachowali pamięć o miejscu pochodzenia, jak i nowi mieszkańcy Dolnego Śląska, którzy budowali życie w zastanej przestrzeni[8].

---

5 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen,* broszury okolicznościowe z lat 2020/2021, 2022, 2023, 2024 i 2025, wersje drukowane.

6 Niedersächsisches Ministerium für Inneres, Sport und Digitalisierung, *Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen*, https://www.mi.niedersachsen.de/startseite/themen/sport_kultur_soziales/kultur/kulturpreis_schlesien/kulturpreis-schlesien-des-landes-niedersachsen-62610.html (dostęp: 20.08.2026).

7 Ustalenia przywódców Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego podjęte podczas Konferencji Jałtańskiej (4–11 lutego 1945 r.) oraz Konferencji Poczdamskiej (17 lipca – 2 sierpnia 1945 r.), wyznaczyły ramy powojennych zmian terytorialnych i przemieszczeń ludności. W Poczdamie postanowiono o oddaniu dawnych ziem niemieckich na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej pod administrację polską oraz uzgodniono przesiedlenie do Niemiec ludności niemieckiej pozostającej na tych terenach. W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych 1815–1945*, wyd. nowe, Warszawa 2008, s. 614, 616–618.

8 A. Małkiewicz, *Dolny Śląsk w perspektywie historii globalnej*, [w:] *Dolny Śląsk 1945–2025. Między historią a tożsamością*, red. W. Kondusza, K. Rosner-Leszczyński, M. Żak, Legnica–Lubin–Wrocław 2025, https://pamiecidialog.pl/wp-content/uploads/2026/03/Dolny-Slask-1945-2025.-Miedzy-historia-a-tozsamoscia-PDF.pdf, s. 18–19 (dostęp: 27.07.2026).

Zmiana ludności nie oznaczała natychmiastowego wytworzenia wspólnego rozumienia śląskiego dziedzictwa. Ludność napływowa Dolnego Śląska zetknęła się z krajobrazem, architekturą i przedmiotami powstałymi w dużej mierze przed ich przybyciem. Socjolog Katarzyna Kajdanek, omawiając kształtowanie się powojennej tożsamości dolnośląskiej, wskazuje na trudności w budowaniu relacji z regionem przez społeczność zróżnicowaną pod względem pochodzenia oraz na ideologiczne ograniczenia w podejmowaniu tematu jego wcześniejszej historii[9]. W tym samym czasie, dla Ślązaków mieszkających w RFN zachowanie wiedzy o regionie mogło być sposobem podtrzymywania więzi z miejscem. Obie perspektywy odnosiły się do Śląska, ale wyrastały z odmiennych doświadczeń.

Dolna Saksonia w 1950 r. objęła patronatem Landsmannschaft Schlesien. Organizacja zrzeszała osoby pochodzące z ziem śląskich. Wyrażał on związek władz kraju związkowego ze środowiskiem przesiedlonych i stanowił pierwotny kontekst ustanowienia *Nagrody Kulturalnej Śląska*. W oficjalnych materiałach Dolnej Saksonii wyróżnienie przedstawiane jest jako znak więzi z mieszkającymi w Niemczech Ślązakami[10]. Z kolei sama Landsmannschaft Schlesien podaje, że ustanowienie nagrody w 1977 r. nastąpiło z jej inicjatywy[11].

Pierwotne cele dotyczyły wyróżniania osiągnięć w literaturze, sztukach plastycznych i muzyce. Związek kandydata ze Śląskiem mógł wynikać z jego pochodzenia albo z tematyki nagradzanej twórczości. Dzięki drugiemu kryterium temat śląski mógł pozostawać obecny również w pracach osób, dla których region stanowił przedmiot zainteresowania twórczego. Oficjalny opis wyróżnienia akcentował jednak przede wszystkim jej związek z niemieckimi Ślązakami żyjącymi poza miejscem pochodzenia[12].

Nagroda nie była przy tym wyłącznie symbolicznym gestem. Miała określone zasady przyznawania, jury, środki na wyróżnienia oraz publiczną formę wręczania. Z późniejszego sprawozdania Dolnosaksońskiej Izby Obrachunkowej wynika, że od początku przyznawano ją corocznie, a przed 1993 r. struktura wyróżnień obejmowała nagrodę główną i nagrody dodatkowe[13]. Zorganizowanie i powtarzalność odróżniały ją od jednorazowych uroczystości. Każda edycja stwarzała okazję do ponownego wskazania twórców i dzieł uznanych przez organizatorów za istotne dla jego kultury regionu. Pierwszym laureatem nagrody głównej

9 K. Kajdanek, *Dolnośląskość Wrocławia? O tożsamościowej relacji miasta z regionem*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa" 2018, t. 9, z. 2, s. 144–146, https://journals.us.edu.pl/index.php/GSS_SN/article/download/20265/15781/105796 (dostęp: 27.07.2026).

10 Niedersächsisches Ministerium für Inneres, Sport und Digitalisierung, *Heimatvertriebene*, https://www.mi.niedersachsen.de/startseite/themen/heimatvertriebene_und_spataussiedler/heimatvertriebene/heimatvertriebene-61486.html; idem, Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen, https://www.mi.niedersachsen.de/startseite/themen/sport_kultur_soziales/kultur/kulturpreis_schlesien/kulturpreis-schlesien-des-landes-niedersachsen-62610.html (dostęp: 28.08.2026).

11 Landsmannschaft Schlesien – Nieder- und Oberschlesien e.V., *Historischer Überblick*, https://www.landsmannschaft-schlesien.de/landsmannschaft/historischer-ueberblick/ (dostęp: 28.08.2026).

12 Niedersächsisches Ministerium für Inneres, Sport und Digitalisierung, *Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen*, https://www.mi.niedersachsen.de/startseite/themen/sport_kultur_soziales/kultur/kulturpreis_schlesien/kulturpreis-schlesien-des-landes-niedersachsen-62610.html (dostęp: 28.08.2026).

13 Niedersächsischer Landesrechnungshof, *Verleihung des Kulturpreises Schlesien – Weniger wäre mehr*, [w:] *Jahresbericht des Niedersächsischen Landesrechnungshofs 2002*, druk parlamentarny nr 14/3420, s. 49, https://www.lrh.niedersachsen.de/download/31690/Jahresbericht_2002.pdf (dostęp: 27.08.2026).

został w 1977 r. pisarz Hans Lipinski-Gottersdorf. W latach 1977-1990, przed poszerzeniem formuły o polskich twórców, nagrodę główną otrzymało 14 osób. Łącznie z laureatami wyróżnień specjalnych, wspierających i stypendiów w wykazie za ten okres figuruje 50 osób[14].

Przełom nastąpił w 1991 r., gdy możliwość otrzymania wyróżnienia rozszerzono na polskich twórców mieszkających na Śląsku. Zmiana dotyczyła nie tylko narodowości potencjalnych laureatów. Władze Dolnej Saksonii określiły również cel nagrody jako wspólne pielęgnowanie i rozwijanie śląskiego dziedzictwa kulturowego, odwołując się do idei porozumienia i pojednania między Polakami a Niemcami. Dopuszczono ponadto wyróżnianie zasług związanych z zachowaniem, rozwojem i = upowszechnianiem tego dziedzictwa[15]. Poszerzono zarówno krąg osób, które mogły otrzymać nagrodę, jak i rodzaje działalności uznawanej za wartą uhonorowania.

Znaczenie tej zmiany najłatwiej dostrzec przez porównanie obu formuł. W pierwotnym ujęciu punkt ciężkości spoczywał na więzi Dolnej Saksonii z osobami pochodzącymi ze Śląska i mieszkającymi w Niemczech. Po 1991 r., w oficjalnym opisie nagrody pojawili się także twórcy żyjący w regionie i współtworzący jego aktualne życie kulturalne. Nie oznacza to, że wcześniejszy wymiar pamięci zniknął. Zmienił się natomiast zakres osób i działań, które organizatorzy mogli uwzględnić przy przyznawaniu wyróżnienia[16].

Zmiana z 1991 r. poprzedziła formalne porozumienie Dolnej Saksonii z województwem wrocławskim. Nie należy więc przedstawiać jej jako skutku współpracy międzyregionalnej rozpoczętej w 1993 r. Można natomiast uznać, że otwarcie nagrody na polskich twórców stworzyło warunki do nadania jej później miejsca w relacjach władz obu regionów.

Wyróżnienie w nowej formule

Od 1994 r. wręczenie nagrody odbywało się naprzemiennie w Niemczech i w Polsce. Wyróżnienie ustanowione przez rząd Dolnej Saksonii zaczęto organizować także w regionie, którego kulturze było poświęcone, co nadawało stronie polskiej widoczne miejsce w uroczystościach[17]. Po reformie administracyjnej 1 stycznia 1999 r. współpracę tę kontynuowało województwo dolnośląskie. Ważnym źródłem określającym jej zakres jest *Wspólne Oświadczenie Województwa Dolnośląskiego i Kraju Związkowego Dolna Saksonia o współpracy międzyregionalnej*, podpisane 24 sierpnia 2000 r. w Hanowerze. W preambule strony wskazały znaczenie kultury jako elementu łączącego oba regiony. Wśród dziedzin współpracy

14 Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2022 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2022, broszura okolicznościowa, s. 34–36.

15 Niedersächsischer Landesrechnungshof, *Verleihung des Kulturpreises Schlesien – Weniger wäre mehr*, [w:] *Jahresbericht des Niedersächsischen Landesrechnungshofs 2002*, druk parlamentarny nr 14/3420, s. 49, https://www.lrh.niedersachsen.de/download/31690/Jahresbericht_2002.pdf (dostęp: 27.08.2026).

16 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2020/2021 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2020/2021*, broszura okolicznościowa, s. 6.

17 Wydział Współpracy z Zagranicą i Regionami Europejskimi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego, *Współpraca zagraniczna województwa dolnośląskiego w 2009 roku*, s. 5, https://umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Wspolpraca_z_Zagranica/Dokumenty/sprawozdanie_2009_16.01.pdf (dostęp: 8.09.2026).

wymieniły wymianę kulturalną, ochronę dziedzictwa, działalność archiwów i bibliotek oraz, jako odrębny punkt, tradycje związane z Nagrodą Kulturalną Śląska.

Osobne wskazanie nagrody w dokumencie ma znaczenie dla oceny jej miejsca w partnerstwie. Świadczy o tym, że strony uwzględniły istniejące już wyróżnienie wśród przedsięwzięć, które zamierzały wspierać. Oświadczenie nie określało jednak szczegółowego podziału zadań przy organizacji kolejnych edycji[18].

Sposób realizacji tych ustaleń można jednak prześledzić w dokumentach. W sprawozdaniu samorządu województwa dolnośląskiego z lat 1999-2002 określono coroczne wręczenie Nagrody Kulturalnej Śląska jako przedsięwzięcie o szczególnym znaczeniu w kontaktach z Dolną Saksonią. W 1999 r. uroczystość odbyła się w Oldenburgu, w 2000 r. we Wrocławiu, w 2001 r. w Hanowerze, a w 2002 r. ponownie we Wrocławiu. W gali wrocławskiej w 2000 r. uczestniczyła kilkusetosobowa grupa gości z Dolnej Saksonii. Dokument odnotowuje również powołanie przedstawiciela województwa dolnośląskiego do jury przyznającego nagrodę. Współpraca obejmowała więc zarówno organizowanie uroczystości w obu regionach, jak i udział strony dolnośląskiej w wyborze laureatów. Sprawozdanie opisuje wizyty przedstawicieli władz, szkolenia urzędników, kontakty uczelni oraz współpracę samorządów lokalnych i szkół. Nie należy zatem utożsamiać całokształtu relacji międzyregionalnych z jednym wydarzeniem kulturalnym. Wydarzenie wyróżniało się regularnością. Coroczne obchody dawało obu stronom okazję do spotkania oraz do przedstawienia twórców i instytucji związanych ze Śląskiem[19].

Ciągłość tej praktyki pokazuje sprawozdanie województwa z 2009 r. Uroczystość odbyła się wówczas w Brunszwiku, a nagrody wręczyli przedstawiciele władz obu regionów. Wśród laureatów znaleźli się: pisarka i poetka Rotraud Schöne oraz Jerzy Ilkosz, architekt i dyrektor Muzeum Architektury we Wrocławiu. Nagrodę specjalną otrzymała *Fundacja Krzyżowa* dla Porozumienia Europejskiego za działalność na rzecz pojednania polsko-niemieckiego[20]. Zestawienie tych wyróżnień pokazuje, że nagroda obejmowała osiągnięcia osób związanych z kulturą oraz działalność instytucji zajmującej się relacjami między społeczeństwami Polski i Niemiec. Partnerstwo regionalne było kontynuowane także w kolejnych latach.

8 maja 2025 r. przedstawiciele Dolnego Śląska i Dolnej Saksonii podpisali nowe wspólne oświadczenie. W informacji opublikowanej przy tej okazji, Urząd Marszałkowski ponownie

18 *Gemeinsame Erklärung des Landes Niedersachsen und der Woiwodschaft Niederschlesien über Regionale Zusammenarbeit*, Hanower, 24.08.2000, s. 1–2, https://www.landtag-niedersachsen.de/fileadmin/user_upload/redaktion/hauptseite/downloads/pm_anlagen/StK_Inter_Niederschlesien-Erklaerung.pdf (dostęp: 20.09.2026).

19 Biuro Współpracy z Zagranicą i Promocji Regionu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego, *Współpraca z zagranicą samorządu województwa dolnośląskiego 1999–2002*, s. 4–5, https://umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Wspolpraca_z_Zagranica/Dokumenty/sprawozdanie_1999-2002.pdf (dostęp: 27.09.2026).

20 Wydział Współpracy z Zagranicą i Regionami Europejskimi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego, *Współpraca zagraniczna województwa dolnośląskiego w 2009 roku*, s. 4, https://umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Wspolpraca_z_Zagranica/Dokumenty/sprawozdanie_2009_16.01.pdf (dostęp: 27.09.2026).

wymienił Nagrodę Kulturalną Śląska wśród przedsięwzięć łączących oba regiony[21]. Potwierdza to jej trwałą obecność w oficjalnym obrazie współpracy.

Śląskie dziedzictwo i współpraca kulturalna w edycjach z lat 2020-2025

Materiały poświęcone edycjom Nagrody Kulturalnej Śląska z lat 2020-2025 pozwalają zweryfikować, jakie znaczenia organizatorzy przypisywali wyróżnieniu po kilku dekadach jego istnienia. Broszury zawierają także laudacje uzasadniające wybór konkretnych osób i instytucji. W analizowanych edycjach powracają trzy powiązane ze sobą zagadnienia: pamięć o powojennych przemieszczeniach ludności, ochrona dziedzictwa historycznego oraz współczesna działalność artystyczna i kulturalna. Dowodzi to, że *śląskie dziedzictwo* nie odnosi się w założeniach organizatorów do jednego rodzaju twórczości ani do jednej części Śląska.

Wyraźny związek nagrody z historią powojenną widać w uzasadnieniu wyróżnienia polskiego reżysera filmowego Sylwestra Chęcińskiego. W laudacji przywołano film *Sami swoi*[22] z 1967 r. oraz losy rodzin, które po wojnie opuściły dawne miejsca zamieszkania i rozpoczęły życie na Śląsku[23]. Jest to przykład odmiennej perspektywy niż ta, która towarzyszyła ustanowieniu nagrody w 1977 r. W centrum opowieści znajdują się tu bowiem doświadczenia polskich osadników. Nie oznacza to zastąpienia jednej pamięci drugą – pokazuje raczej, że zmieniona formuła wyróżnienia pozwalała uwzględnić również historie osób, dla których Śląsk stał się nowym domem.

Do przedmiotów pozostawionych przez dawnych mieszkańców regionu odwołuje się z kolei laudacja Karoliny Kuszyk, laureatki nagrody specjalnej w 2023 r. Jej książkę *Poniemieckie*[24] przedstawiono jako próbę odczytania historii zapisanej w domach i rzeczach używanych przez kolejne pokolenia. Broszura wskazuje także na rodzinne doświadczenia autorki oraz jej stopniowe odkrywanie śladów niemieckiej przeszłości w Legnicy[25]. W tym przypadku dziedzictwo tworzą przedmioty codzienne, które skłaniają do pytań o życie poprzednich mieszkańców i o stosunek obecnych mieszkańców do odziedziczonej przestrzeni.

Pamięć o opuszczeniu Śląska pojawia się również w laudacji Ulrike Draesner z 2025 r. Przy omówieniu jej twórczości, przywołano pochodzenie ojca pisarki ze Śląska, doświadczenie ucieczki oraz przekazywanie rodzinnej traumy następnym pokoleniom[26]. Zestawienie laudacji Draesner i Kuszyk pokazuje dwa różne kierunki pracy z przeszłością regionu. W pierwszym, punktem wyjścia jest pamięć rodziny, która Śląsk opuściła, w drugim zaś ślady pozostawione przez dawnych mieszkańców w miejscu zamieszkanym przez ludność napływową. W obu przypadkach kapituła uznała podejmowanie trudnej historii za istotny wymiar działalności kulturalnej związanej ze Śląskiem.

---

21 Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, *Dolny Śląsk i Dolna Saksonia rozpoczynają nową erę współpracy*, 08.05.2025, https://umwd.dolnyslask.pl/pl/urzad/aktualnosci/artykul/dolny-slask-i-dolna-saksonia-rozpoczynaja-nowa-ere-wspolpracy/ (dostęp: 27.09.2026).

22 *Sami swoi*, reż. S. Chęciński, Polska 1967.

23 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2020/2021 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2020/2021*, broszura okolicznościowa, s. 34–37.

24 K. Kuszyk, *Poniemieckie*, Wołowiec 2019.

25 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2023 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2023*, broszura okolicznościowa, s. 28–33.

26 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2025 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2025*, broszura okolicznościowa, s. 22–25.

Drugą grupę wyróżnień tworzą działania służące poznawaniu i ochronie dziedzictwa. W laudacji historyczki sztuki Beate Störtkuhl, nagrodzonej w 2022 r., podkreślono prowadzenie badań nad historią sztuki i architektury Śląska we współpracy z polskimi badaczami. Zwrócono uwagę na potrzebę uwzględniania obu perspektyw badawczych oraz działalność popularyzatorską[27]. Znaczenie współpracy naukowej widać również w uzasadnieniu wyróżnienia Ewy Chojeckiej z 2024 r. za jej badania nad kulturą Górnego Śląska i współtworzenie grupy roboczej polskich oraz niemieckich historyków sztuki i konserwatorów zabytków[28]. Przykład ten przypomina, że choć nagroda funkcjonuje w relacjach Dolnego Śląska i Dolnej Saksonii, jej zakres kulturowy obejmuje historyczny Śląsk w granicach szerszych niż województwo dolnośląskie.

Wśród wyróżnionych znalazły się nie tylko osoby, lecz również podmioty łączące ochronę dziedzictwa z działalnością lokalną. W 2024 r. nagrodę specjalną przyznano gminie Stoszowice w związku z pracami prowadzonymi przy Twierdzy Srebrna Góra. Laudacja akcentuje historię obiektu oraz pracę osób przybliżających ją współczesnym odbiorcom[29]. Wyróżniono więc działania, dzięki którym zabytek służy poznawaniu przeszłości i spotkaniom ludzi.

Nie wszystkie wyróżnienia opierają się na bezpośrednim podejmowaniu historii. Przykładem współczesnej działalności artystycznej jest reżyser Jacek Głomb, nagrodzony w 2025 r. W laudacji zwrócono uwagę na jego pracę w Teatrze im. Heleny Modrzejewskiej w Legnicy[30]. Związek laureata z regionem wynika tu z prowadzonej na Dolnym Śląsku działalności i jej znaczenia dla lokalnej społeczności.

Przykładem współpracy prowadzonej poprzez działalność artystyczną jest również Agnieszka Ostapowicz, wyróżniona w 2022 r. W materiałach organizatorów przedstawiono jej pracę przy Polsko-Niemieckiej Młodej Filharmonii, skupiającej młodych muzyków z obu państw[31]. Znaczenie działalności laureatki wynika z jej osiągnięć muzycznych oraz z tworzenia okazji do wspólnej pracy i spotkań. Broszura dokumentuje polsko-niemiecki wymiar tego przedsięwzięcia. Nie stanowi ona jednak podstawy do stwierdzenia, że Filharmonia powstała jako projekt władz Dolnego Śląska i Dolnej Saksonii.

Najbardziej bezpośredni związek z wymianą polsko-niemiecką widać w nagrodach przyznawanych organizatorom wspólnych przedsięwzięć. W 2024 r. nagrodę specjalną otrzymało Stowarzyszenie Wspierające Młodych Muzyków z Niemiec i Polski, organizujące polsko-niemieckie spotkania muzyczne. Rok później wyróżniono Stowarzyszenie na rzecz Międzyregionalnej Wymiany Kulturalnej, w którego dorobku znalazły się między innymi wystawy i publikacje o tematyce polsko-niemieckiej[32]. W przeciwieństwie do nagród za indywidualny

27 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2022 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2022*, broszura okolicznościowa, s. 18–23.

28 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2024 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2024*, broszura okolicznościowa, s. 14–15.

29 *Ibidem*, s. 38–39.

30 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2025 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2025*, broszura okolicznościowa, s. 14–15.

31 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2022 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2022*, broszura okolicznościowa, s. 9–13.

32 *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2024 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2024*, broszura okolicznościowa, s. 28–33; *Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii 2025 / Kulturpreis Schlesien des Landes Niedersachsen 2025*, broszura okolicznościowa, s. 28–35.

dorobek artystyczny wyróżnienia te odnoszą się do działalności, której istotą jest tworzenie kontaktów. Pokazują, że przedmiotem uznania stają się również inicjatywy prowadzone przez organizacje i środowiska kultury.

Zakończenie

Analizowane materiały nie tworzą jednolitej opowieści o Śląsku. Obok pamięci o wysiedleniu i osiedlaniu się nowych mieszkańców pojawiają się w nich badania historyczne, ochrona zabytków, teatr oraz wymiana kulturalna. Ta różnorodność potwierdza poszerzenie formuły nagrody opisane w jej dokumentach programowych. Jednocześnie wybór laureatów i język laudacji pokazują przede wszystkim to, co organizatorzy uznali za warte publicznego wyróżnienia.

W chwili powstania Nagroda Kulturalna Śląska Kraju Związkowego Dolnej Saksonii stanowiła wyraz więzi Dolnej Saksonii z niemieckimi mieszkańcami Śląska. Zmiana zasad jej przyznawania w 1991 r. umożliwiła wyróżnianie także polskich twórców mieszkających na Śląsku. Nagroda zachowała związek z pamięcią o powojennych przemieszczeniach ludności, lecz jej forma objęła również współczesne życie kulturalne regionu.

Ewolucja formuły postępowała w dwóch etapach. Najpierw zmienił się krąg osób i rodzaj działalności, które mogły zostać wyróżnione. Następnie nagroda znalazła miejsce we współpracy władz Dolnej Saksonii z województwem wrocławskim, kontynuowanej przez województwo dolnośląskie. O znaczeniu tych relacji świadczą: uwzględnienie jej w oświadczeniu z 2000 r., udział przedstawicieli obu stron w przyznawaniu wyróżnienia oraz organizowanie uroczystości w obu regionach.

Historia nagrody pokazuje, że pamięć o Śląsku, choć wyrasta z różnych doświadczeń jego dawnych i obecnych mieszkańców, może stać się punktem wyjścia do budowania wspólnej tożsamości regionalnej. Poszerzenie grona laureatów i udział obu regionów w kolejnych edycjach, pozwoliły eksponować nie tylko to, co w przeszłości dzieliło Polaków i Niemców, lecz także dziedzictwo, o które mogą dziś wspólnie dbać. Nagroda pozostaje wyróżnieniem Dolnej Saksonii, ale jej współczesna formuła wyraża zmianę w relacjach obu stron: od sporu o przeszłość ku współpracy opartej na poznawaniu historii Śląska i rozwijaniu jego kultury.

Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego
ul. Wybrzeże Słowackiego 12-14
50-411 Wrocław
Wrocław, 2026 r.